Byzantina Symmeikta

Vol 7 (1987)

SYMMEIKTA 7

Υπερφυσικές δυνάμεις, φυσικά φαινόμενα και
δεισιδαιμονίες στην ιστορία του Γεωργίου
Παχυμέρη

Στέλιος ΛΑΜΠΑΚΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.711](https://doi.org/10.12681/byzsym.711)

Copyright © 2014, Στέλιος ΛΑΜΠΑΚΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΛΑΜΠΑΚΗΣ Σ. (1987). Υπερφυσικές δυνάμεις, φυσικά φαινόμενα και δεισιδαιμονίες στην ιστορία του Γεωργίου Παχυμέρη. *Byzantina Symmeikta*, 7, 77–100. <https://doi.org/10.12681/byzsym.711>

ΥΠΕΡΦΥΣΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ, ΦΥΣΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΕΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΧΥΜΕΡΗ*

Στόν άπλοϊκό άνθρωπο, τὰ φαινόμενα τῆς φύσης καὶ γενικά κάθε τι ποὺ εἶναι ὑπεράνω τῶν δυνατοτήτων του καὶ ἀδυνατεῖ νὰ τὸ ἐρμηνεύσει μὲ τὴ λογικὴ του, προκαλοῦν τὸ δέος του καὶ εἶναι αἰτία γιὰ ποικίλες δοξασίες, προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες. Ὁ Γεώργιος Παχυμέρης, ἂν καὶ μορφωμένος καὶ ἐγκυκλοπαιδικότατος¹, δείχνει ἰδιαίτερη εὐαισθησία στὴν καταγραφὴ παρομοίων περιστατικῶν². Προσπαθεῖ τὶς περισσότερες φορὲς νὰ τὰ ἐντάξει στὴ

* Μεγάλο μέρος τοῦ ὕλικου συγκεντρώθηκε μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἀποδελτίωσης τῆς «Ἱστορίας» τοῦ Παχυμέρη, ἡ ὁποία ἐπιχειρεῖται στὰ πλαίσια τοῦ προγράμματος «Τράπεζα Πληροφοριῶν Βυζαντινῆς Ἱστορίας» τοῦ ΚΒΕ/ΕΙΕ.

Γιὰ τὰ ἔξι πρῶτα βιβλία τῆς «Ἱστορίας» οἱ παραπομπές γίνονται στὴ νέα ἔκδοση τοῦ A. Failler, *Georges Pachymères, Relations Historiques*, τόμ. I-II (CFHB XXIV/1 καὶ XXIV/2), Παρίσι 1984. Γιὰ τὰ ἑπτὰ βιβλία τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου οἱ παραπομπές γίνονται στὴν ἔκδοση τῆς Βόννης: *Georgii Pachymeris de Michaelis et Andronico Palaeologis libri tredecim. Recognovit Immanuel Bekkerus*. Volumen alterum, (CSHB), Βόννη 1835. Ἡ ἀρίθμηση τῶν βιβλίων πάντως εἶναι συνεχῆς, ἀπὸ I-XIII, ὥπως θὰ εἶναι στοὺς ἐπόμενους τόμους τῆς ἔκδοσης Failler, ὁ ὁποῖος ἤδη ἔχει εἰσαγάγει τὴ συνεχῆ ἀρίθμηση στὶς παραπομπές τῶν πρῶτων τόμων τῆς ἔκδοσης. Χρησιμοποιοῦνται ἐπίσης οἱ ἀκόλουθες συντομογραφίες:

Failler: Σχόλια τοῦ Failler στὴ νέα ἔκδοση τῆς Ἱστορίας.

Failler, *Chronologie* I καὶ II: A. Failler, *Chronologie et composition dans l'Histoire de Georges Pachymère*, *RÉB* 38 (1980), σελ. 5-103 καὶ 39 (1981), σελ. 145-249.

Failler, *Pachymeriana*: A. Failler, *Pachymeriana quaedam*, *RÉB* 40 (1982), σελ. 187-199.

Γρηγορά Ἱστορία: *Nicephori Gregorae Byzantina Historia*, cura L. Schopen (CSHB), τόμ. I-III, Βόννη 1829-1830 καὶ 1855.

PLP: E. Trapp - H.-V. Beyer - R. Walther - Katja Sturm-Schnabl - E. Kislinger, *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, τεύχ. 1-8, (Ἀαρών-Ευστοῦρης), Βιέννη 1976-1986.

1. Γιὰ τὸν Γεώργιο Παχυμέρη βλ. H. Hunger, *Die hochsprachliche Profane Literatur der Byzantiner*, τόμ. Α', Μόναχο 1978, σελ. 447-453 καὶ passim.— Failler, σελ. xix-xxiii.— J. Karayannopoulos - G. Weiss, *Quellenkunde zur Geschichte von Byzanz*, τόμ. Β', Wiesbaden 1982, σελ. 492-493, ἀρ. 497.

2. Ἀπλὴ ἀπρίθμηση μερικῶν χαρακτηριστικῶν περιπτώσεων παραθέτει καὶ ὁ Hunger, ὁ.π., σελ. 451 καὶ σημ. 45.

ροή της αφήγησής του όχι ως απλά αξιοπερίεργα, αλλά προσπαθώντας να δείξει τη συνάφειά τους με συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα. Στις σελίδες που ακολουθούν επιχειρείται παρουσίαση και σχολιασμός των περιπτώσεων αυτών, με ιδιαίτερη έμφαση στον τρόπο που ο ίδιος ο ιστορικός αντιμετωπίζει τα γεγονότα αυτά, αποκαλύπτοντας όρισμένες πλευρές της ψυχροσύνης του.

1. Ἡ ἀκατανόητη λέξη «ΜΑΡΠΟΥ» καὶ ὁ ρόλος τοῦ Μανουὴλ Δισυπάτου (I.11:47,8-51,31).

Ὅταν περὶ τὰ μέσα τοῦ 1258¹ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος εἶχε ἐπιστρέψει στὴ Θεσσαλονίκη, μετὰ ἀπὸ τὴν ἄτυχη ἐκστρατεία τῶν δυνάμεων τοῦ κράτους τῆς Νικαίας ἐναντίον τοῦ κράτους τῆς Ἡπείρου², πληροφορήθηκε ὅτι ὁ κόμης τῶν βασιλικῶν ἵππων Χαδηνός³ ἔσπευδε νὰ τὸν συλλάβει, ὕστερα ἀπὸ σχετικὴ ἐντολὴ τοῦ Θεοδώρου Β' Λάσκαρι. Ὁ Μιχαὴλ, στενοχωρημένος γιατί γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ὁ Θεόδωρος στράφηκε ἐναντίον του, σκέφτηκε νὰ ζητήσει τὴ θεϊκὴ βοήθεια, καὶ ἀπευθύνθηκε στὸν Χαλκούτζη (ὁ ὁποῖος πρόσφατα εἶχε τοποθετηθεῖ Μητροπολίτης Δυρραχίου⁴), ποὺ ἐπίσης βρισκόταν τότε στὴ Θεσσαλονίκη. Ὁ Χαλκούτζης ἀνέλαβε νὰ τελέσει τὴ θεία Λειτουργία

1. Γιὰ τὴ χρονολογία βλ. Failler, *Chronologie* I, σελ. 18.

2. Γιὰ τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο βλ. Π. Κ α λ λ ι γ ᾱ, *Μελέται Βυζαντινῆς Ἱστορίας ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τελευταίας ἀλώσεως*, Ἀθήνα 1894, σελ. 225-231. — Ἀ. Μ η λ ι α ρ ᾱ κ η, *Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου (1204-1261)*, Ἀθήνα 1898, σελ. 466-476. — A l i c e G a r d n e r, *The Lascarids of Nicaea*, Λονδίνο 1912, σελ. 222-238. — C. C h a p m a n, *Michel Paléologue, restaurateur de l'empire byzantin*, Παρίσι 1926, σελ. 25-38. — D. M. N i c o l, *The Despotate of Epiros*, Ὁξφόρδη 1957, σελ. 44-50. — D. G e a n a k o p l o s, *Emperor Michael VIII. Palaeologus and the West: A Study in Byzantine-Latin Relations (1258-1282)*, Κάλμπριτζ Μασσαχ. 1959, σελ. 30-31 (ἐλλήν. μτφρ.: Ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Παλαιολόγος καὶ ἡ ἑξέλιξις 1258-1282. Μελέτη ἐπὶ τῶν βυζαντινο-λατινικῶν σχέσεων, Ἀθήνα 1969, σελ. 36). — M. A n g o l d, *A Byzantine Government in Exile. Government and Society under the Lascarids of Nicaea*, Ὁξφόρδη 1975, σελ. 80-97.

3. Δὲν εἶναι γνωστὸ τὸ μικρὸ ὄνομα τοῦ Χαδηνού, ποὺ, ἐκτὸς ἀπὸ κόμης τῶν βασιλικῶν ἵππων εἶχε χρηματίσει καὶ ἑπαρχος (Παχυμέρης, Ἱστορία I.5 καὶ II, σελ. 31 καὶ 47 ἀντιστοίχως). Σύμφωνα μετὰ τὸν B. Pančenko, *Krestjanskaja sobstvennost v Vizantii. Zemledelčeskij zakon, i monastyrskiye dokumenty*, IRAIK 9 (1904), σελ. 101-102, ταυτίζεται μετὰ τὸν Κωνσταντῖνο Χαδηνό, ποὺ ὑπογράφει ὡς πρωθιεραρχάριος σὲ ἔγγραφο τῆς Μονῆς Λέμβου (MM IV, σελ. 285, 10-11). Πρβλ. Γ. Γ ε ω ρ γ ι ᾱ δ η Ἀ ρ ν ᾱ κ η, *Οἱ Προῶτοι Ὀθωμανοί*, Ἀθήνα 1947, σελ. 40, σημ. 12. — Τὴν ταύτιση ἐπαναλαμβάνει καὶ ἡ H e l è n e A h r w e i l e r, *L'Histoire et la géographie de la région de Smyrne entre les deux occupations turques (1081-1317), particulièrement au XIII siècle*, TM I (1965), σελ. 149-150 — Πρβλ. Failler, σελ. 30, σημ. 1.

4. Παχυμέρης, Ἱστορία I.10: 45, 17 — Πρβλ. A. D u c e l l i e r, *La façade maritime de l'Albanie au Moyen Age. Durazzo et Valona du XIe au XVe siècle*, Θεσσαλονίκη 1981, σελ. 205-206.

στή Μονή Ἀκαπνίου¹. Καὶ μέσα στὴν ἡσυχία τῆς νύκτας, ἐνῶ βρισκόταν μόνος του στὸ ναό, ἄκουσε μιὰ μυστηριώδη φωνὴ νὰ ἐπαναλαμβάνει τρεῖς φορές τὴν ἀκατανόητη λέξη «ΜΑΡΠΟΥ». Ἀδυνατώντας ὁ Χαλκούτζης νὰ κατανόησει τὸ περιεχόμενο τῆς λέξης, ἐφόσον δὲν θύμιζε λέξη τῆς ἐλληνικῆς ἢ κάποιας ἄλλης γλώσσας, ἀπευθύνθηκε στὸν Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, τὸν Μανουὴλ Δισύπατο². Ὁ Δισύπατος, ἔμπειρος στὴν ἐρμηνεία παρομοίων χρησμῶν, ἔδωσε τὴν ἐξήγηση ὅτι ἡ λέξη εἶναι ἀκροστιχίδα, ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπὸ τὰ ἀρχικὰ τῶν λέξεων *Μιχαὴλ ἀναξ Ῥωμαίων Παλαιολόγος δξέως ὑμνηθί-σεται*. Ὁ Παχυμέρης δὲν φαίνεται νὰ πιστεύει στὴν ἀξιοπιστία τῆς διήγησης—τότε δὴ τότε λέγεται ἀκοῦσαι...³ ἀρχίζει ἡ ἀναφορά του στὸ ἐπεισόδιο—καὶ παραθέτει στὴ συνέχεια καὶ μιὰν ἄλλη ἐκδοχή: ὅπως πολλοὶ ἔλεγαν, ἡ λέξη «μάρπου» εἶχε συντεθεῖ ἀπὸ τὸν Δισύπατο, ποὺ συνεννοήθηκε μὲ τὸν Χαλκούτζη, νὰ προσποιηθεῖ ὁ τελευταῖος ὅτι ἄκουσε τὴν παράξενη αὐτὴ λέξη καὶ νὰ ζητήσει κατόπιν τὴ βοήθειά του γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς. Ὁ Δισύπατος τότε δῆθεν θὰ ἐρμήνευε τὴ λέξη καὶ θὰ ἐξηγοῦσε ὅτι προαναγγέλλει δόξες καὶ τιμὲς γιὰ τὸν Μιχαήλ. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν θὰ ἔδιναν θάρρος καὶ στὸν Μιχαήλ, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὶς δύσκολες περιστάσεις τῆς στιγμῆς, ἀλλὰ καὶ θὰ ἦταν κατοχυρωμένοι σὲ περίπτωση διάψευσης τῆς «πρόβλεψής» τους, προβάλλοντας τὴ δικαιολογία ὅτι τὸ «μάρπου» δήλωνε κάτι ἄλλο, ποὺ δὲν μπόρεσαν νὰ τὸ προσδιορίσουν. Ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης φαίνεται λοιπὸν ὁ ἐμπνευστὴς τοῦ σχεδίου. Παραμένει πάντως τὸ ἐρώτημα, ποιά ἦταν τὰ κίνητρό του; Ἦταν πράγματι ὁ σκοπὸς του νὰ ἐνθαρρύνει τὸν Μιχαήλ, ἢ μήπως σκόπευε νὰ τὸν ἐπηρεάσει, ὥστε νὰ μὴν προβάλλει ἀντίσταση στὸν Χαθηνὸ καὶ νὰ ὀδηγηθεῖ στὸν Θεόδωρο Β' Λάσκαρι, ἔχοντας τὴν ἐλπίδα ὅτι βαδίζει πρὸς τὴ δόξα, ἐνῶ πιθανότατα θὰ ἐξοντωνόταν; Ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ φαίνεται πιὸ πιθανή, σὲ συσχετισμὸ μὲ τὴ μετέπειτα στάση τοῦ Δισυπάτου. Μετὰ ἀπὸ ἕναν χρόνον⁴ ἦταν ὁ μόνος ποὺ προέβαλε ἀντιρρήσεις καὶ ἐπέμεινε περισσότερο ἀπὸ ὅλους νὰ μὴν παραγκωνισθεῖ ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ θρόνου Ἰωάννης Δ' Λάσκαρις⁵ (καὶ μάλιστα ὁ Μιχαήλ τότε τοῦ θύμιζε τὸ «μάρπου» καὶ τὶς προβλέψεις ποὺ εἶχε κάνει⁶). Αἶγο καιρὸ ἀργότερα, ἀντιτάχθηκε (μὲ τὸν Ἀνδρόνικο Σάρδεων⁷)

1. Γιά τὴ Μονὴ Ἀκαπνίου βλ. R. Janin, *Les églises et les monastères des grands centres Byzantins*, Παρίσι 1975, σελ. 347-349.

2. Βλ. PLP, ἀρ. 5544.

3. Παχυμέρης, Ἱστορία I.11: 49, 1.

4. Βλ. Failler, *Chronologie I*, σελ. 39-44.

5. Παχυμέρης, Ἱστορία II.8: 145, 5.—Πρβλ. Μηλιαράκη, ὅ.π., σελ. 499-509, 536-546.—Αἰκατερίνης Χριστοφίλοπούλου, *Ἐκλογή, ἀναγόμεναι καὶ στέφαι τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος*, Ἀθήνα 1956, σελ. 180-184.—Angold, ὅ.π., σελ. 80-97.

6. Παχυμέρης, Ἱστορία, II.8: 145, 8-10.—Πρβλ. Μηλιαράκη, ὅ.π., σελ. 542.—Ἱ. Σουζουτρῆ, *Περὶ τὸ σχίσμα τῶν Ἀρσενιατῶν*, Ἑλληνικά 2 (1929), σελ. 280-287.

7. Γιά τὸν Μητροπολίτη αὐτὸν βλ. Ἔρας Α. Βρανούση, *Ἐνας ἀχρονολόγητος*

στήν ανάρρηση του Νικηφόρου στον πατριαρχικό θρόνο¹. Ὁ λόγος ποὺ προβλήθηκε ἦταν ἡ ὑπεράσπιση τῶν δικαιωμάτων τοῦ παραγκωνισμένου Ἀρσενίου Β', στήν οὐσία ὅμως ἀντιδροῦσαν γιὰ χάρη τοῦ νεαροῦ Ἰωάννη Δ'². ὅπως εὐστοχα δηλώνει ὁ Παχυμέρης, μὲ μιὰ φράση ποὺ ἀποκαλύπτει τὸ πολιτικὸ ὑπόβαθρο τῆς διαφωνίας τῶν δύο ἀρχιερέων: τῷ δοκεῖν μὲν ὑπὲρ τοῦ πατριάρχου κακῶς παρορθέντος ἐζήλουν, τῷ δὲ κοιντομένῳ καὶ ὑπὲρ ὧν ὁ πατριάρχης ζηλῶν, ὡς τέως οὐκ ἀνυστῶν, ἐπεχώρει³. Εἶναι φανερὴ λοιπὸν ἡ φιλολασκαρικὴ τοποθέτηση τοῦ Δισυπάτου⁴. Πιθανότατα μὲ τὸ τέχνασμά του ἀπέβλεπε στήν ἐξόντωση ἐνὸς ἐπικινδύνου ἀντιπάλου. Στὴ συνείδηση τῶν συγχρόνων του, ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἦταν ὁ ἀνερχόμενος ἰσχυρὸς ἄνδρας καὶ ὁ ἐπικρατέστερος διαδόχος τοῦ ἀρρώστου Θεοδώρου Β'. Οἱ οἰκογενειακὲς βλέψεις τῶν Παλαιολόγων στὸ θρόνο ἀνάγονται στὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνα, ὅταν ἡ γιὰ τοῦ Μιχαήλ, ἡ Εἰρήνη, κόρη τοῦ Ἀλεξίου Γ' Ἀγγέλου καὶ σύζυγος τοῦ Ἀλεξίου Παλαιολόγου εἶχε ὑποδειχθεῖ ὡς διάδοχος⁵. Ἡ κατάληψή τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τοὺς Λατίνους καὶ ἡ ἄνοδος τῶν Λασκαριδῶν στὴ Νίκαια δὲν ἐκμηδένισε τίς βλέψεις τῶν Παλαιολόγων στὸ θρόνο. Πολλὰς φορές ἔχει τονιστεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Μιχαήλ, ὅταν ἦταν νήπιος, ἡσύχαζε μόνο ὅταν ἡ ἀδελφή του τοῦ τραγουδοῦσε ὅτι θὰ εἶναι ὁ ἀπελευθερωτὴς τῆς Κωνσταντινούπολης ὅταν θὰ μεγαλώσει⁶ — συνδυασμὸς τῆς οἰκογενειακῆς φιλοδοξίας τῶν Παλαιολόγων καὶ τῶν προσδοκιῶν τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς Κωνσταντινούπολης⁷. Δὲν εἶναι λοιπὸν καθόλου παράξενο τὸ ὅτι ὁ Μιχαήλ, μεγαλώνοντας σὲ παρόμοιο περιβάλλον, φιλοδοξοῦσε νὰ ἀνέλθει στὸ θρόνο, καὶ τὸ ὅτι προσκλήθηκαν ἐπανειλημμένως συγκρούσεις του μὲ τὸν Ἰωάννη Γ' Βατάτζη καὶ τὸν Θεόδωρο Β'⁸. Ὁ Δισύπατος λοιπὸν δὲν ἔκανε τίποτε πε-

ὁρισμὸς τοῦ ἀρχιεῖος τῆς Πάριου καὶ ὁ Μητροπολίτης Σάροδρον Ἀνδρόνικος (γρ' αἰ.), Μνημόσυνον Σοφίας Ἀντωνιάδης, Βενετία 1974, σελ. 17-26, κυρίως σελ. 23-25

1. Γιὰ τὴ χρονολογία βλ. Failler, *Chronologie* I, σελ. 45-53.

2. Πρβλ. Failler, σελ. 167, σημ. 4.

3. Παχυμέρης, Ἱστορία II.17: 167, 17-18.

4. Κατὰ τὸν Συκουτρί, ὅ.π., σελ. 313-314, πρέπει ὁ Μανουὴλ Δισύπατος ἀρχικὰ νὰ διέκειτο εὐμενῶς πρὸς τὸν Μιχαήλ, δὲν νομίζω ὅμως ὅτι δικαιολογεῖται ἡ τόσο ἀπότομη μεταστροφή του.

5. Βλ. V Laurent, *La généalogie des premiers Paléologues*, Byzantion 8 (1933), σελ. 125-149, κυρίως σελ. 145. — Geanakoplos, ὅ.π., σελ. 18 (ἐλλήν. μτφρ. σελ. 28).

6. Παχυμέρης, Ἱστορία II.23: 181, 2-6. — Πρβλ. Geanakoplos, ὅ.π., σελ. 19 (ἐλλήν. μτφρ. σελ. 29).

7. Οἱ προσδοκίαι αὐτὲς καὶ οἱ σχετικὲς συζητήσεις ἀντανακλῶνται καὶ σὲ ἄλλο χωρίο τοῦ Παχυμέρη (II.27: 203, 10-21), ὅπου δηλώνει ὅτι ἄκουσε τὸν πατέρα του καὶ κάποιον ἄλλο συμπολίτη τοὺς νὰ λένε ὅτι ἡ κατάληψή τῆς Κωνσταντινούπολης θὰ γίνεαι ἀπὸ τὸν Ἀλέξιο, τὸν Ἀλεξόπουλο καὶ τὸν Κουτρετζάκη. — Πρβλ. Μηλιαράκη, ὅ.π., σελ. 597.

8. Βλ. κυρίως Geanakoplos, ὅ.π., σελ. 21-32 (ἐλλήν. μτφρ. σελ. 27-37). — Πρβλ.

ρισσότερο από τὸ νὰ διατυπώσει στὴν «ἀκροστιχίδα» πολὺ παραστατικὰ τὶς οἰκογενειακὲς φιλοδοξίες τῶν Παλαιολόγων καὶ τὶς προσωπικὲς βλέψεις τοῦ Μιχαήλ, προδιαγράφοντας ἐξελίζεις ἀναμενόμενες ἀπὸ πολλοὺς¹. Ὁ μυστηριακὸς χαρακτήρας τῆς ὅλης ἱστορίας, μὲ τὴ θεϊκὴ μεσολάβηση, ἀποδίδει περισσότερη ἐπισημότητα στὴν ὑπόθεση καὶ καθιστᾷ περισσότερο ἀληθοφανὴ τὴν ἱστορία, ἀπόρροια τῶν διαμαχῶν τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῆς ἐποχῆς. Ἀλλὰ καὶ ὁ Μιχαήλ φαίνεται ὅτι πείστηκε ὅχι μόνον ἀπὸ τὶς προβλέψεις τοῦ Δισυπάτου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι θεώρησε τὴ στιγμή κατὰλληλη γιὰ νὰ ἐπανεέλθῃ². Ἀκούθησε τὸν Χαδηνὸ χωρὶς ἀντίρρηση, ἀλλὰ καὶ πολὺ στενοχωρημένος (ὅπως διηγεῖται στὴ συνέχεια ὁ Παχυμέρης³), καὶ χρειάστηκε ἄλλη μιὰ σύμπτωση γιὰ νὰ ἀλλάξῃ ἡ διάθεσή του: παρακάλεσε τὸν Χαδηνό, ποὺ ἦταν γνωστὸς καλλιφώνος, νὰ ψάλλει κάτι. Ἐκεῖνος αὐθόρμητα ἄρχισε τὸ τροπάρειο τοῦ Σωφρονίου Ἱεροσολύμων *Nῦν προφητικὴ πρόρρησις πληρωθῆναι ἐπείγεται*⁴. Ὁ χαρακτηριστικὸς αὐτὸς στίχος συνετέλεσε ὥστε νὰ ἐνθαρρυνθεῖ ὁ Μιχαήλ, θεωρώντας ὡς *προφητικὴν πρόρρησιν* ὅλα ὅσα εἶχε ὑποστηρίξει ὁ Μανουὴλ Δισύπατος.

2. Ὁ χρησμός τῶν Τράλλεων (VI.20:593,5-595,11).

Τὸ 1280⁵ ὁ Μιχαήλ Παλαιολόγος ἔστρεψε τὴν προσοχή του στὴ Μικρὰ Ἀσία, ποὺ κινδύνευε ἀπὸ τοὺς Τουρκομάνους. Ὁ Μιχαήλ ἔστειλε μαζί μὲ τὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα καὶ τὸ γιό του Ἀνδρόνικο, ὡς ἀρχηγὸ τῆς ἐκστρατείας. Φθάνοντας στὶς Τράλλεις, κατεστραμμένες ἀπὸ τοὺς Τουρκομάνους δεκαπέντε περίπου χρόνια νωρίτερα, ὁ Ἀνδρόνικος ἀποφάσισε νὰ τὶς ἀνοικοδομήσῃ, ἐπειδὴ ἡ τοποθεσία τοῦ ἄρρεσε πολὺ. Ἦθελε ἐπίσης νὰ τὶς μετονομάσῃ σὲ Ἀνδρονικόπολη ἢ Παλαιολογόπολη⁶. Οἱ ἐργασίες τῆς ἀνοικοδόμησης ἄρχισαν καὶ ὁ

καὶ τὴ βιβλιογραφία ποὺ παραθέτει ὁ Α. Γ. Κ. Σ α β β ί δ η ς, *Μελέτες Βυζαντινῆς Ἱστορίας 11ου-13ου αἰώνα*, Ἀθήνα 1986, σελ. 129-130, σημ. 184.

1. Πρβλ. G. C z e b e, *Studien zum Hochverratsprozesse des Michael Paläologus im Jahr 1252*, BNJ 8 (1931), σελ. 59-98, κυρίως σελ. 66 καὶ σημ. 1, ὅπου λόγος γιὰ τὴ λαϊκὴ μυθολογία γύρω ἀπὸ τὸν «νέο Κωνσταντῖνο».

2. Πρβλ. G e a n a k o p l o s, ὁ.π., σελ. 31-32 (ἐλλ. μτφρ. σελ. 37), ὅπου καὶ ἡ εἰκασία ὅτι ἴσως ὑπῆρχε καὶ κάποιο σχέδιο συνωμοσίας μεταξὺ τοῦ Μιχαήλ καὶ εὐγενῶν δυσχεστερημένων ἀπὸ τοὺς Λασκαρίδεις.

3. Παχυμέρης Ἱστορία I. 11:51, ²⁰⁻³¹.

4. Πρβλ. Μ η λ ι α ρ ά κ η, ὁ.π., σελ. 174.

5. Γιὰ τὴν χρονολογία βλ. Failler, *Chronologie* II, σελ. 242.

6. Πρβλ. P. Wittke, *Das Fürstentum Mentesche. Studie zur Geschichte Westkleinasiens*, Κωνσταντινούπολη 1934, σελ. 26-27.— P. Lemerle, *L'émirat d'Aydin. Byzance et Occident. Recherches sur "La geste d'Umur Pacha"*, Παρίσι 1957, σελ. 14-15.— Angeliki Laiou, *Constantinople and the Latins. The Foreign Policy of*

ζῆλος τῶν ἐργατῶν ἔγινε πρὸ μεγάλως, ἔσαν ἀνακάλυψαν στὰ ἐρείπια τῆς παλίας πόλης ἕναν χρησμό, ποὺ δῆλωνε ὅτι ἡ πόλη θὰ ἀνοικοδομηθεῖ καὶ θὰ γίνεαι πολὺ καλύτερη ἀπὸ πρὶν. Ὁ Παχυμέρης δὲν παραθέτει τὸ κείμενο τοῦ χρησμοῦ¹, ἀντίθετα ἀπὸ τὸν Νικηφόρο Γρηγορᾶ², ποὺ τὸν ἐνσωματώνει στὸ κείμενο. Σύμφωνα μὲ τὸ χρησμό, ὁ ἀνιδρυτὴς τῆς πόλης θὰ ἦταν κάποιος Νικώνυμος, ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ζήσει 72 (ἢ 93) χρόνια (ἀνάλογα μὲ τὸ πῶς ἐρμηνεύεται τὸ αἰνιγματικὸ μέρος τοῦ χρησμοῦ ὀκταπλῆν ἀγλαῶς ἐνάδα βιώσει δίσκων καὶ τοὺς ἐπτὰ κύκλων πόλιν Ἀττάλον λαμπρυνεῖ). Ὁ Παχυμέρης δηλώνει τίς ἀμφιβολίες του γιὰ τὴν ἀξία τοῦ χρησμοῦ μὲ τὴν ἔκφραση ὡς δῆθεν ἀναστήσοντος τινος ταύτην πεσοῦσαν³, ἐνῶ παρακάτω γράφει χλεύη δ' αὐτῶν ἦσαν καὶ ὄνειρος τὰ γραφόμενα εἴματο γὰρ κἀντεῦθεν καὶ μυριοστίας ὅλας ὀλέσθαι τῶν ἐκεῖ κατοικησόντων⁴. Συνεχίζει ἐπίσης περιγράφοντας ἐναργέστατα τὴν πολιορκία τῆς πόλης καὶ τὴν ἄλωσή της ἀπὸ τοὺς Τουρκομάνους⁵, οἱ ὅποιοι τὴν πρὶν ἐν χρησμοῖς κειμένην περιφανέσι καὶ γ' ἐλπίσιν ἀπρημένην χρυσταῖς εἰς χοῦν καταβάλλουσι⁶. Ὁ Γρηγορᾶς ἀποφεύγει νὰ συνδέσει τὸ χρησμό μὲ τὴν καταστροφὴ τῶν Τράλλεων, τονίζει ὅμως ὅτι ἐπλάνα τοὺς πλείστους καὶ αὐτὸν δὴ τὸν βασιλέα Ἀνδρόνικον μέχρις αὐτῆς τελευτῆς⁷, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐπαληθεύτηκε ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἡλικία τοῦ Ἀνδρόνικου, ποὺ πέθανε 72 ἐτῶν. Ὅσο γιὰ τὰ 21 χρόνια, καὶ ἐδῶ ὁ χρησμός ἀποδείχτηκε ἀληθινός, ἐφόσον ὁ Ἀνδρόνικος ἦταν 21 ἐτῶν ἔταν ἔφτασε στὶς Τράλλεις⁸. Πέρα ἀπὸ τοὺς ἀριθμητικoὺς ὑπολογισμοὺς καὶ τίς ἀμφιβολίες τῶν ἱστορικῶν τῆς ἐποχῆς, ἀναμφισβήτητο εἶναι τὸ συμπέρασμα ὅτι πρόκειται γιὰ κείμενο κατασκευασμένο⁹. Ὁ ἄμεσος στόχος τοῦ κειμένου ἦταν ἡ ὑποστήριξη τῆς ἀπόφασης τοῦ

Andronicus II, 1282-1328, Καίμπριτζ Μασσαχ., 1972, σελ. 24-25.— S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Μπέριχεϊ - Λὸς Ἀντζελες 1971, σελ. 137, 250-251.

1. Ὁ χρησμός προστίθεται στὸ περιθώριον τοῦ χρφ. Vaticanus Barberinianus gr. 203, βλ. Failler, σελ. 594, σημ. 1.

2. Γρηγορᾶ Ἱστορία V.5: I.143, 2-8.

3. Παχυμέρης, Ἱστορία, VI.20: 593, 20.

4. Παχυμέρης, Ἱστορία, VI.20: 595, 3-5.

5. Παχυμέρης, Ἱστορία VI.21: 597, 5-599, 14.— Πρβλ. Γρηγορᾶ Ἱστορία V.5: I.142, 16-22.— Βλ. ἐπίσης Γ. Γεωργιάδης Ἀρναύτης, ὁ.π., σελ. 44.— Κ. Ι. Ἀμάντου, *Σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος μέχρι τοῦ 1821*, Τόμος Α', *Οἱ πόλεμοι τῶν Τούρκων πρὸς κατάληψιν τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν*, Ἀθήνα 1955, σελ. 58.— Nicol, *The Last Centuries of Byzantium*, Λονδὶν 1972, σελ. 91-92.

6. Παχυμέρης, Ἱστορία VI.21: 599, 7-8.

7. Γρηγορᾶ Ἱστορία V.5: I.143, 17-19.

8. Γρηγορᾶ Ἱστορία V.5: I.143, 20-144, 4.

9. Βλ. Failler, σελ. 594, σημ. 1.— Καὶ ὁ J. Boivin, στὰ σχόλιά του στὸ δεῦτερο τόμο τῆς ἔκδοσης τοῦ Γρηγορᾶ (σελ. 1179-1180), εἶναι ἐπιφυλακτικός. Προσπαθεῖ

Ἀνδρονίκου γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησι τῆς πόλεως, στὴν ὁποία σίγουρα θὰ προβλήθηκαν ἀντιρρήσεις, ἀφενὸς λόγῳ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος τῆς πόλεως, ποὺ μαστιζόταν ἀπὸ λειψυδρία (ὅπως τόσο παραστατικὰ περιγράφει ὁ Παχυμέρης¹), ἀφετέρου λόγῳ τῆς τουρκομανικῆς ἀπειλῆς, τὴν ὁποία τελικὰ δὲν στάθηκε δυνατό νὰ ἀντιμετωπίσει ἡ πόλις. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπώτερος στόχος τοῦ χρησιμοῦ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἡ προσπάθεια προβολῆς τοῦ νεαροῦ Ἀνδρονίκου. Ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ἐκαλεῖτο νὰ διαδεχθεῖ τὸν πατέρα του Μιχαήλ. Ἦταν ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἐνισχυθεῖ τὸ κύρος τοῦ μελλοντικοῦ νέου αὐτοκράτορα, καὶ ἰδιαίτερα στὴν περιοχὴ αὐτὴν, ὅπου ἡ ἀνάμνησις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας καὶ τῶν Λασκαριδῶν ἦταν πάντοτε ζωντανή, ἐνῶ, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πολιτικούς λόγους, καὶ οἱ θρησκευτικὲς ἔριδες δημιουργοῦσαν προβλήματα, ἐφόσον οἱ Μικρασιάτες στὴν πλειοψηφία τους ἦταν ὁπαδοὶ τοῦ ἐκπτώτου Πατριάρχου Ἀρσενίου².

3. Τὸ ἀνεξιχνίαστο τῆς Θείας Βουλῆσης (VII.28:77,13-80,12) καὶ οἱ εἰκόνες ποὺ δακρύζουν ἢ αἰμορροοῦν (VII.30:81,13-83,7).

Μὲ ἰδιαίτερη συγκίνηση περιγράφει ὁ Παχυμέρης γεγονότα, τὰ ὁποία κατὰ τὴ γνώμη του εἶναι δείγματα τῆς Θείας Προνοίας. Τὴν Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς τοῦ 1284, μετὰ τὴ Θεία Λειτουργίαν καὶ ἐνῶ ἐπρόκειτο νὰ τοποθετήσουν τὸ ἀντίδωρο στὰ πανέρια γιὰ τὴ διανομὴ τοῦ στοὺς πιστοὺς, βρῆκαν μέσα σὲ κάποιον πανέρι ἓνα τεμάχιο ἄρτου τόσο σαπισμένο καὶ μαῦρο, ποὺ δὲν φαινόταν ὡς ἄρτος, ἀλλὰ πιὸ πολὺ ἔμοιαζε μὲ θηριακί. μὲ θρύμματα ἀντιδότου γιὰ

ἐπίσης νὰ ἀνασυνθέσει τὸ χρησμὸ σὲ ἑξαμέτρους καὶ θεωρεῖ πιθανὸν τὸ ὅτι ἡ συγγραφὴ τοῦ ὀφείλεται στὸν Θεόδωρο Μετοχίτη. Πρβλ. ἐπίσης Nikephoros Gregoras, *Rhömäische Geschichte. Historia Rhomaike. Übersetzt und erläutert von J. L. van Dieten*, Στουτγάρδη 1973, σελ. 261-262.

1. Παχυμέρης, Ἱστορία VI.20: 595, 12-597, 3.— Πρβλ. W. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, Λονδίνο 1890, σελ. 88, 113.

2. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι καὶ ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Κύπριος (PLP, ἀρ. 4590), ὑποστηρικτὴς τῶν Μιχαήλ καὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου, στὸ ἐγκώμιό του γιὰ τὸν δεῦτερο (ἐκδ. J. F. Boissondet, *Anecdota Graeca e codicibus regis*, τόμ. Α', Παρίσι 1829 (ἀνατύπ. Hildesheim 1962), σελ. 359-393· πρβλ. PG 142, στ. 387-418), ἀναφέρεται μόνον στὴν ἀνοικοδόμησι τῶν Τράλλεων καὶ ἐξαίρει τὴ σημασίαν τῆς, ἀποφεύγοντας νὰ μιλήσῃ γιὰ τὸ χρησμὸ. Δὲν κάνει λόγον οὔτε γιὰ τὴ σύντομη καταστροφὴ τῆς πόλεως. Πιθανότατα βέβαια τὸ ἐγκώμιον νὰ εἶχε γραφεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς πόλεως (πρβλ. Lemerle, ὁ.π., σελ. 255), ἀλλὰ καὶ στὴν περίπτωσιν αὕτη εἶναι χαρακτηριστικὸ δείγμα τοῦ κλίματος τῆς ἐποχῆς. Σημειωτέον ὅτι ὁ K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur*, Μόναχο 1897², σελ. 477 (ἐλλήν. μτφρ. Γ. Σωτηριάδου, τόμ. Β', σελ. 139), χαρακτηρίζει τὸ ἐγκώμιον αὐτό, ὅπως καὶ τὸ ἐγκώμιον τοῦ Μιχαήλ Η'. «δουλοπρεπῆ προϊόντα» καὶ «ἀηδέστατα δοκίμια» τοῦ εἴδους.

δηλητηριώδη δήγματα. Ὁ ἱερέας καὶ οἱ πιστοὶ φοβήθηκαν καὶ δὲν ἤξεραν τί ἔπρεπε νὰ κάνουν. Μετὰ ἀπὸ πολλὰς διαβουλεύσεις, ἀποφασίστηκε νὰ ριφθεῖ τὸ τεμάχιο αὐτὸ στὸ χωνευτήρι τῆς ἐκκλησίας. Ὅρισμένοι βέβαια ἐξήγησαν μὲ ὀρθολογισμό τὸ γεγονός, εἰκάζοντας ὅτι μᾶλλον ὁ ἄρτος εἶχε ξεχαστεῖ ἐκεῖ ἀπὸ τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδας τοῦ προηγούμενου ἔτους, ὅταν συνέβη ἡ ἐσπευσμένη ἀνάρρηση τοῦ Γρηγορίου Κυπρίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο¹. Ἀλλὰ ὁ Παχυμέρης, ἐντυπωσιασμένος ἀπὸ τὸ γεγονός, θεωρεῖ ὅτι πρέπει νὰ τὸ ἀναφέρει. Ἡ ἀποσιώπηση τοῦ συμβάντος θὰ ἦταν βάρος γιὰ τὴ συνείδησή του καὶ ἀντίθετη μὲ τὴ διακήρυξή του ἥδη ἀπὸ τὸ προοίμιο τῆς Ἱστορίας του ὅτι ἱστορίας ψυχῇ ἢ ἀλήθειᾳ². Ὅπως γράφει, τῷ ἐκόντῳ παρατρέχει τὸ ξυμπεσόν ἐκ δαιμονίου οἶμαι προνοίας ὑπαινίοντο ἢ καθ' ἱστορίαν ἀλήθεια³. Ἡ πραγματικὴ αἰτία τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ καὶ οἱ μελλοντικὲς ἐπιπτώσεις του εἶναι, κατὰ τὸν ἱστορικό, δύσκολο νὰ ἀνευρεθοῦν, ὅσο κι ἂν κουραστοῦν μερικοὶ ἐρευνηόντες, ἐφόσον πρόκειται γιὰ θεῖο θέλημα, καὶ κανένας δὲν ἔχει τὴ δύναμίναν νὰ ἐξιχνιάσει τὴ θεῖα Βούληση. Καὶ προσθέτει ὅτι ὅποιος θεωρεῖ τυχαῖα τὰ γεγονότα, στὰ ὁποῖα εἶναι φανερὴ ἡ ἐκδήλωση τῆς Θεῆς Προνοίας, μαίνεται. Χρησιμοποιεῖ μάλιστα ὁ Παχυμέρης στὸ σημεῖο αὐτὸ τὴν ἐκφραση τοῦ Πινδάρου *μανίασιν ὑποκρέκει*⁴.

Λίγο καιρὸ ἀργότερα νέα παράδοξα γεγονότα: Σὲ ἓνα δημόσιο οἰκοδόμημα, δίπλα στὸ ναὸ τῆς Ἀγίας Σοφίας, εἰκόνα τῆς Θεοτόκου γιὰ πολλὰς ἡμέρας ἐδάκρυζε. Ἦταν τόσα πολλὰ τὰ δάκρυα ὥστε καὶ σπύργοις τὸ ἐκρέον συναγεσθαι⁵. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀνδρόνικος ἤλθε καὶ προσκύνησε, καὶ διέταξε νὰ ἀσφαλίσθῃ τὸ οἶκημα. Καὶ πάλι ὁμοῦς ἡ εἰκόνα συνέχισε νὰ δακρύζει, ἐνῶ ἀπὸ εἰκόνα τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, στὴν συνοικία τῶν Χαρσίου⁶, ἔτρεχε ἄφθονο αἷμα. Γιὰ τὸν δεισιδαίμονα Ἀνδρόνικο ὅλα αὐτὰ ἦταν δεῖγμα θεϊκῆς δυσαρρεσκείας. Προσπάθησε λοιπὸν καὶ πάλι νὰ συμφιλιώσῃ τοὺς Ἀρσενιάτες καὶ τοὺς ἀντιαρσε-

1. Βλ. τὴν περιγραφή τοῦ Παχυμέρη, Ἱστορία VII.15:42, 13-49, 4. Καὶ στὴν ἐπιτομή τῆς «Ἱστορίας» δίνεται ἔμφαση στὸ γεγονός ὅτι ξεχάστηκε ὁ ἄρτος ἀπὸ τὸν προηγούμενο χρόνον καὶ ὅτι τοῦτο μέγα σημεῖον τινὲς τῶν μικροθαναμάστων ὑπέλαβον, ὅπως ἐκδίδει τὸ κείμενο ὁ Poussines στὶς σημειώσεις του (τόμ. II, σελ. 733-734), καυτηριάζοντας συγχρόνως τὴν ἐνῆθη δεισιδαιμονίαν (ἐλληνικὰ στὸ κείμενο) τοῦ Παχυμέρη.

2. Παχυμέρης, Ἱστορία I.1:23, 18.

3. Παχυμέρης, Ἱστορία VII.28:78, 10-11.

4. Τὸ παράθεμα εἶναι ἀπὸ τὸν ἑνταῖο Ὀλυμπιονίκου. Τὸ πλῆρες χωρίο (στ. 37-39):

ἔπει τό γε λαιδορῆσαι θεοῖς
ἰχθὺρά σοφία, καὶ τὸ γανγᾶσθαι παρὰ καιρὸν
μανίασιν ὑποκρέκει

(βλ. *Pindari Carmina cum Fragmentis, Pars I: Epinicia*, Ed. B. Snell - H. Maehler, Αθήνα 1980, σελ. 37).

5. Παχυμέρης, Ἱστορία VII.30:82, 2.

6. Βλ. Janin, *Constantinople Byzantine*, Παρίσι 1964², σελ. 329.

νιάτες, ώστε να αποκατασταθεί η ειρήνη στην εκκλησία. Οι περισσότεροι βέβαια, όταν προς το τέλος της δεκαετίας του 1280 και τις αρχές της επομένης οι Μαμελούκοι της Αιγύπτου προωθήθηκαν στη Συρία και την Παλαιστίνη και κατέλαβαν την Τρίπολη και την Πτολεμαίδα¹, θεώρησαν ότι δάκρυα γὰρ ἐκεῖνα καὶ αἵματα πρὸς τὰ μακρὰν ἡμῶν ἀνεφέροντο², καὶ παρηγορήθηκαν, ἂν καὶ ἦταν γνωστό ὅτι ὅπου τὸ τῶν δεινῶν σημεῖον, ἐκεῖ ξυμβαίνει καὶ τὸ ἀποτέλεσμα γίγνεσθαι³.

4. Τὸ ὄνομα τῆς Σιμωνίδας καὶ οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι (ΙΧ.32:276,17-277,15).

Ὅταν ὁ Παχυμέρης φθάνει στὸ σημεῖο τῆς ἐξιστόρησης τοῦ συνοικεσίου τῆς πεντάχρονης Σιμωνίδας καὶ τοῦ Στέφανου Milutin⁴, θεωρεῖ καλὸ νὰ παρεμβάλει μιὰ σύντομη διήγηση γιὰ τὸ λόγο πού ἡ κοπέλα πῆρε αὐτὸ τὸ ὄνομα. Σύμφωνα μὲ τὸν ἱστορικό, ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Β΄ ἦταν πολὺ στενοχωρημένος γιὰ τὴν ἀπώλεια δύο ἢ τριῶν κοριτσιῶν, πού πέθαναν σχεδὸν μόλις γεννήθηκαν. Ὅταν γεννήθηκε ἡ Σιμωνίδα, γιὰ νὰ μὴν ἐπαναληφθεῖ τὸ ἴδιο, καὶ ἐπειδὴ ἤθελε πάρα πολὺ νὰ ἔχει καὶ θήλεις ἀπογόνους, ἄκουσε τὴ συμβουλὴ μιᾶς γυναίκας, πού τοῦ πρότεινε νὰ πάρουν τίς εἰκόνες τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων καὶ νὰ ἀνάψουν δώδεκα ἰσομήκη κεριά σὲ κάθε μία. Τὸν συνεβούλευσε ἐπίσης ἡ γυναίκα νὰ ψάλλονται ὕμνοι γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ νεογέννητου μέχρι νὰ σβήσουν ὅλα τὰ κεριά, νὰ προσέξουν ὅμως σὲ ποιὰ εἰκόνα ἀντιστοιχεῖ τὸ κερί πού θὰ μείνει τελευταῖο. Στὸ νεογέννητο θὰ ἔπρεπε νὰ δώσουν τὸ ὄνομα τοῦ Ἀποστόλου αὐτοῦ. Πράγματι ἀκολουθήθηκαν οἱ συμβουλές τῆς γυναίκας, καὶ ἐπειδὴ τελευταῖο ἔμεινε τὸ κερί πού ἀντιστοιχοῦσε στὴν εἰκόνα τοῦ Σίμωνα, ἡ νεογέννητη ὀνομάστηκε Σιμωνίς. Ἡ διήγηση ἀπηχεῖ λαϊκὲς ἀντιλήψεις καὶ συνήθειες σχετικὰ μὲ τὸ βάπτισμα καὶ τὴν ὀνοματοθεσία τῶν παιδιῶν, πού ἀνάγονται σὲ παλαιότερες ἐποχές⁵. Σωστὰ παρατηρήθηκε ὅτι τὸ ἐπεισόδιο, σὲ

1. Ἡ ἀκριβὴς ἡμερομηνία εἶναι γνωστὴ ἀπὸ δύο Βραχέα Χρονικά: 26 Ἀπριλίου 1289 καταλαμβάνεται ἡ Τρίπολη καὶ 18 Μαΐου 1291 ἡ Πτολεμαίδα (Acre - Akka). Βλ. P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken* (CFHB XII/1-3), Βιέννη 1975-79, τόμ. Α', σελ. 203. Βλ. καὶ παρακάτω, σελ. 92.

2. Παχυμέρης Ἱστορία, VII.32:86, 20-87, 1.

3. Παχυμέρης Ἱστορία VII.32:87, 5-6.

4. Παχυμέρης Ἱστορία IX.31:276, 6 16.—Πρβλ. Γρηγορᾶ Ἱστορία VI.9:1.203, 15-204, 4.—Βλ. ἐπίσης A. Papadopoulos, *Versuch einer Genealogie der Palaiologen 1259-1453*, Μόναχο 1938, σελ. 41-42, ἀρ. 65.—G. Ostrogorsky, *Geschichte des Byzantinischen Staates*, Μόναχο 1963³, σελ. 403.—D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe, 500-1153*, Λονδίνο 1971, σελ. 251-252.—I. Mavromatis, *La fondation de l'empire serbe. Le cralj Milutin*, Θεσσαλονίκη 1978, σελ. 37-38.—Nicol, *Last Centuries*, ὅ.π., σελ. 126-127.

5. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, *Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Νεοελληνικὴ Μυθολογία, Μέρος Β'*, Ἀθήνα 1874, σελ. 212-213 καὶ σημ. 1.—Α. Χ. Μπούτουρα,

συνδυασμὸ μὲ τὸ συνοικέσιο τῆς Συμωνίδας μετὰ ἀπὸ πέντε χρόνια. εἶναι χαρ-
κτηριστικὸ δεῖγμα τοῦ ἀδιεξόδου καὶ τῶν δυσκολιῶν τοῦ Ἀνδρονίκου στὴν
ἐξωτερικὴ του πολιτικὴ, ὥστε τὸ μικρὸ αὐτὸ πεντάχρονο παιδί νὰ τὸ παντρέψῃ
καὶ νὰ τὸ θυσιάσῃ οὐσιαστικὰ στὰ πολιτικὰ συμφέροντα, πικρὰ τὴν ἀγωνία του
γὰρ τὸ ἂν θὰ ἐπιζήσῃ καὶ τὴν τόση φροντίδα του νὰ τὸ θέσῃ ὑπὸ τὴν προστα-
σία ἐνὸς ἁγίου.¹

5. Τὰ ὄνειρα

α. Τὸ ὄνειρο τοῦ Ἰωάννη Βέκκου (II.19:171, 5-23)

Ἐνῶ λίγοι ἐκκλησιαστικοὶ εἶχαν τὸ σθένος νὰ ἀντισταθοῦν δημόσια στὸν
Μιχαήλ, ἔταν παραγκώνισε τὸν Ἀρσένιο, μέσα σὲ ἐννέα μῆνες συνέπεσε νὰ
πεθάνουν τουλάχιστον δέκα ἄρχοντες τῆς ἐκκλησίας. Ἡ συρροὴ αὐτῇ τῶν
θανάτων ἀποδίδεται στὴ Θεία Δίκη, ὡς τιμωρία προφανῶς γὰρ τὸ ὅτι δὲν
τάχθησαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ αὐτοὶ ἄρχοντες μὲ τὸ μέρος τοῦ Ἀρσενίου. Προ-
ειδοποίησις γὰρ τοὺς θανάτους αὐτοὺς ἦταν ἓνα ὄνειρο ποὺ εἶχε δεῖ ὁ Ἰωάννης
Βέκκος², τότε μέγας χαρτοφύλαξ καὶ δεκαπέντε χρόνια ἀργότερα Πατριάρχης.
Τὸ ὄνειρο τὸ διηγήθηκε ὁ ἴδιος ὁ Βέκκος μετὰ ἀπὸ λίγα χρόνια σὲ ἓναν ὅμιλο
ἀκροατῶν, μετὰ τῶν ὁποίων βρισκόταν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Παχυμέρης. Στὸ ὄνειρο,
οἱ ἄρχοντες διέσχίζαν ἔφιπποι μιὰ πεδιάδα. "Ὅταν ἔφθασαν στὶς ὄχθες ἐνὸς
ποταμοῦ ὁρμητικοῦ, ἄρχισαν νὰ διαπεραιώνονται ἓνας ἓνας, μὲ τὴν ἴδια ἀκρι-
βῶς σειρὰ ποὺ σὲ λίγο καιρὸ ἐπακολούθησε ὁ θάνατός τους. "Ὅταν ὅμως ἦλθε
ἡ σειρὰ τοῦ Βέκκου, μυστηριώδης φωνὴ τὸν παρεμπόδισε νὰ περάσῃ, λέγοντας
ὅτι ἡ σειρὰ του δὲν ἦλθε ἀκόμη. Τὸ ὄνειρο περιλαμβάνει θέματα ποὺ συχνὰ
ἀναπτύσσονται στὰ ὄνειροκριτικὰ βιβλία: τὸ πέρασμα ὑπὸ πεδιάδα δηλώνει
εὐτυχία, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ οἷας δ' ἂν ὁδοὺς ὁδεύειν τις ὑπολάβῃ, τοιοῦτω
χρήσεται τῷ βίῳ· αἱ μὲν γὰρ πλατεῖαι καὶ ὁμαλαὶ καὶ ἐν πεδίῳ οὔσαι πολλὴν
εὐμύριαν ἐν τοῖς πρᾶττομένοις προαγορεύουσιν³, ἐνῶ ἡ διέλευσις ποταμοῦ

Προλήψεις τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐρημνεία αὐτῶν, Ἀθήνα 1931, σελ. 43.— Φ. Κ ο υ-
κ ο υ λ έ, Βυζαντινῶν Βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Δ', Ἀθήνα 1951, σελ. 60.— Δ. Β. Ο ἰ κ ο-
ν ο μ ῖ δ ο υ, "Ὄνομα καὶ ὀνοματοθεσία εἰς τὰς δοξασίας καὶ σινηθείας τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ,
Λαογραφία 20 (1962), σελ. 446-542, κυρίως σελ. 452. Στὰ δύο τελευταῖα δημοσιεύματα
ἐκ παρὰδρομῆς ἀναγράφεται Ἀνδρόνικος Γ' ἀντὶ Ἀνδρόνικος Β'.

1. L a i o u, ὁ.π., σελ. 96, σημ. 34 — εἶναι καὶ ἡ μόνη περίπτωση στὴ σύγχρονη βι-
βλιογραφία ποὺ γίνεται ἀναφορὰ στὴν ὀνοματοθεσίαν τῆς Συμωνίδας, ἔστω καὶ στὰ πλαίσια
μιας μικρῆς σημείωσης.

2. PLP, ἀρ. 2548.— J. G i l l, John Beccus Patriarch of Constantinople 1275-1282,
Βυζαντινά 7 (1982), σελ. 251-266.

3. Ἀρτεμιδώρου Ὀνειροκριτικά, II.28 (ἐκδ. R. P a c k, Λιψία 1964, σελ. 150, 17-20)

θεωρεῖται ὅτι προμηνύει δυστυχία¹, ὅπως ἐξάλλου καὶ ἡ ἱππευση ἀλόγου (καὶ κυρίως μαύρου)². "Οποῖος λοιπὸν σύγχρονος τοῦ Βέκκου θὰ εἶχε τὴν περιέργεια νὰ ἀναζητήσει ἐρμηνεία τοῦ ὄνειρου σύμφωνα μὲ τὰ ὀνειροκριτικὰ βιβλία³, θὰ κατέληγε στὸ συμπέρασμα ὅτι σ' αὐτὸ συμβολίζεται ἡ πρότερη ἡρεμὴ ζωὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων καὶ ἡ αἰφνίδια μεταβολὴ τῆς τύχης τους. Φαίνεται πάντως ὅτι δὲν ἔλειψαν καὶ ὀρισμένοι ποὺ θὰ ἀντιμετώπισαν μὲ ἐπιφύλαξη τὸ γεγονός, ἐφόσον ὁ Βέκκος ὀρκίστηκε, γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ἀλήθεια τῆς ἀφήγησής του. Ἀλλὰ γιὰ τὸν Παχυμέρη, ὁ ὅρκος τοῦ Βέκκου, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ γνωστὴ φιλαλήθειά του, διέλυσε κάθε ἀμφιβολία καὶ προκάλεσε τὸ θαυμασμὸ του γιὰ τὸ δραστικὸν τε καὶ ἄφυσκτον τῆς προνοίας⁴.

β. Ἡ θεραπεία τοῦ Μιχαήλ Θ' (XI.10:391, 5-392, 16)

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1303 ὁ Μιχαήλ Θ'⁵ κινδύνευσε σοβαρὰ νὰ πεθάνει, κατὰ τὶς μετακινήσεις του στὴ Μικρὰ Ἀσία, καὶ ἐνῶ βρισκόταν στὶς Πηγές⁶. Εἶχε ἀρρωστήσῃ βαρὶὰ ἀπὸ τὴ λύπη του γιὰ τὰ δυσάρεστα γεγονότα τῆς τουρκικῆς προέλασης. Ἡ ζωὴ του εἶχε φθάσῃ σὲ πολὺ κρίσιμο σημεῖο. Ἡ ἀκολουθία του φρόντισε νὰ σταλεῖ μῆνυμα στὴν Κωνσταντινούπολη, στὸ ὁποῖο γινόταν περιγραφὴ τῶν συμπτωμάτων τῆς ἀσθενείας, ἐφθάσε ὅμως μὲ μεγάλη καθυστέρηση στὴν πρωτεύουσα, λόγῳ τῆς κακοκαιρίας. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὁ Ἀνδρόνικος, ἂν καὶ ἔστειλε χωρὶς ἄλλη καθυστέρηση γιατρούς, φοβόταν ἀρκετὰ γιὰ τὸ δυσάρεστο ἐπακόλουθο, δὲν ἔπαψε ὅμως νὰ ἐλπίζει στὴ Θεία Πρόνοια. Μετὰ ἀπὸ ἐντολὴ του, ἔγινε παράκληση γιὰ τὴ σωτηρία

1. Μείζονα δὲ τὴν βλάβην ἅμα καὶ κίνδυνον σημαίνουσιν αὐτὸν συναρπάσαντες τὸν ὄρῳντα, σύμφωνα πάλι μὲ τὸν Ἀρτεμίδωρο, II.27 (ῥ.π., σελ. 147, 20). Πρβλ. χαρακτηριστικὰ ἀρπαζόμενος ἐν ποταμῷ παραφυλάττον, μή τι πάθῃς κακόν (F. Drexl, *Das anonyme Traumbuch des cod. Paris. Gr. 2511*, Λαογραφία 8 (1925), σελ. 351, 17).— Ρύσις ποταμοῦ δυσμενὴ δηλοῖ κῆρον (Drexl, *Das Traumbuch des Patriarchen Germanos*, Λαογραφία 7 (1923), σελ. 444, 196).— Ἐν θαλάσῃ ἢ ποταμῷ ἐμπεσεῖν καὶ μὴ δύνασθαι ἐξελθεῖν λύπας δηλοῖ (Drexl, *Das Traumbuch des Propheten Daniel nach dem cod. Vatic. Palat. gr. 319*, BZ 26 (1926), σελ. 299, 166).

2. Πρβλ. Ἱππους ὄρῳν τις ἀγγέλων δηλοῖ φάσιν (Drexl, ῥ.π., Λαογραφία 7, σελ. 439, 97).— Ἱππῳ μελανῷ καθίσαι ζημίαν σημαίνει (Drexl, ῥ.π., BZ 26, σελ. 303, 216).

3. Γιὰ τὴν ἀνάγκη νέας ἀποτίμησής τῆς ὀνειροκριτικῆς γραμματείας τῶν Βυζαντινῶν βλ. τὰ ἄρθρα τῶν G. Calofonos, *Dream Interpretation: A Byzantinist Superstition?*, *Byzantine and Modern Greek Studies* 9 (1986) 215-220 καὶ S. M. Oberhelman, *The Interpretation of Dream-Symbols in Byzantine Oneirocritic Literature*, Bsl 47 (1986), σελ. 8-24.

4. Παχυμέρη Ἱστορία II.19:171, 20. Πρβλ. Μηλιράκη, ῥ.π., σελ. 562.

5. Γιὰ τὸν Μιχαήλ Θ' βλ. Papadopoulos, ῥ.π., σελ. 36-37, ἀρ. 59.

6. Γιὰ τὴν τοποθεσίαν βλ. Ramsay, ῥ.π., σελ. 187. Γιὰ τὸ ἱστορικὸ πλῆσιον βλ. Καλλιγῆ, ῥ.π., σελ. 311.— Nicol, *Last Centuries*, ῥ.π., σελ. 135-136.— Laiou, ῥ.π., σελ. 160.

τοῦ νεαροῦ Μιχαήλ, ἐνῶ τοὺς γιαντροὺς τοὺς συνόδευε καὶ ἕνας καλὸγέρος, ὁ ὁποῖος μετέφερε καὶ λάδι ἀπὸ τὸ καντήλι. Μόλις ὁ καλὸγέρος ἀποβιβάστηκε ἀπὸ τὸ πλοῖο, ὁ Μιχαήλ συνῆλθε καὶ ρώτησε ἂν πλησιάζει κάποιος μοναχὸς μὲ «δῶρα τῆς Θεοτόκου». Πράγματι οἱ ἀκόλουθοί του μετὰ ἀπὸ λίγο εἶδαν ἐκπληκτοὶ νὰ καταφθάνει ὁ μοναχός. Ὁ Μιχαήλ εἶχε δεῖ στὸ ὄνειρό του ὅτι μιὰ γυναίκα μὲ ὠραῖο παράστημα τράβηξε ἕνα καρφὶ ἀπὸ τὸ ποναμένο μέρος. Τὰ ὄνειροκριτικά ἀναφέρουν ὅτι ἤλους συνάξαι ἢ πῆξαι ζημίαν δηλοῖ¹· συνεπῶς ἡ ἀφαίρεση καρφιοῦ (ἂν καὶ δὲν συνάντησα ἀντίστοιχη μνεία) πρέπει νὰ πιστευόταν ὅτι δῆλωνε ἀναίρεση τῆς ζημίας. Ὑπάρχει δηλαδὴ λογικὸ ὑπόβαθρο καὶ στὸ ὄνειρο αὐτό, τὸ ὁποῖο ἐπιπλέον θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ καὶ ὡς ἀποτέλεσμα αὐθυποβολῆς τοῦ Μιχαήλ, ἢ καὶ παραισθήσεων του, ἐξαιτίας τῆς ἀσθενείας του.

γ. *Ἡ εἰσβολὴ τῶν Τούρκων (1308) καὶ ἡ προειδοποίησι σὲ ὄνειρο (XIII.21: 607, 5-608, 15).*

Τὸ 1308 οἱ Καταλανοί, ἐνισχυμένοι μὲ Τούρκους, πέρασαν ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία στὴ Θράκη καὶ ἄρχισαν τὶς λεηλασίες καὶ τὶς διαρπαγὰς τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, χρησιμοποιοῦντας ὡς ἐργάτες τοὺς αἰχμαλώτους². Ὁ αὐτοκράτορας καὶ οἱ σύμβουλοί του σκέφτηκαν νὰ κάψουν τὶς ἐκτάσεις τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ πολλὲς αἰτίες τοὺς ἀνάγκαζαν νὰ ἀναβάλλουν συνεχῶς τὴν ἐπιχείρησι. Ὁ Παχυμέρης δὲν παραλείπει καὶ ἐδῶ νὰ τονίσει ὅτι, κατὰ τὴ γνώμη του, τὸ ὄνειρο ποὺ εἶχε δεῖ ἕνας αὐλικὸς πρὶν ἀπὸ τρία χρόνια, ἦταν προειδοποίησι γιὰ τὰ γεγονότα αὐτά. Στὸ ὄνειρο τοῦ αὐλικοῦ, Τούρκοι πολυάριθμοι ἦταν παραταγμένοι στὴν Ἀσιατικὴ παραλία τοῦ Βοσπόρου, καὶ δὲν ἔπλευαν ἄλογα, ἀλλὰ καμῆλες. Ξαφνικὰ οἱ καμῆλες ἄρχισαν νὰ πετᾶνε καὶ διαπεραίωσαν τοὺς ἀναβάτες τοὺς στὴν ἀπέναντι ὄχθη, στὴν Κωνσταντινούπολη. Ὁ σύγχρονος ἀναγνώστης ἴσως ἀντιμετωπίσει μὲ θυμηδία τὴν ἐξιστόρησι αὐτή. Ἀλλὰ ὁ σύγχρονος τοῦ Παχυμέρη, ἀνατρέχοντας στὰ ὄνειροκριτικὰ βιβλία θὰ εὗρισκε χωρὶς ὅπως ἔαν ἴδῃ ὁ βασιλεὺς ὅτι εἰς τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ εἰσῆλθον τοιαῦται κάμηλοι, ἐθνῶν ἔφοδον πολέμων ἐν τῷ τόπῳ ἐλπιζέτω, καὶ καθ' ὅσον ἡ βλάβη τῶν καμήλων, τοσοῦτον καὶ τῶν ἐθνῶν ἔφοδον πολέμων³ καὶ καμήλου ἐπικαθέζεσθαι κέρδος σημαίνει⁴. Εὐνόητο εἶναι λοιπὸν ὅτι παρόμοιες διηγήσεις ἀπηχοῦν, ἀλλὰ καὶ ἐπιτείνουν τὴν ἀγωνία τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς γιὰ τὴν τύχη τους, ἐνώπιον τοῦ τουρκικοῦ κινδύνου. Στὴ συγκεκριμένη περίπτωσι

1. Drexl, ὁ.π., *Λεογραφία* 8, σελ. 355, 90.

2. Βλ. Κ α λ λ ι γ ᾱ, ὁ.π., σελ. 314-315.—Laiou, ὁ.π., σελ. 166-167. - Nicol, *Last Centuries*, ὁ.π., σελ. 140-141.

3. Τὸ χωρίο εἶναι ἀπὸ τὸ «Ὁνειροκριτικὸν» τοῦ Ἀχμέτ (ἔκδ. Drexl, *Achmets Oneirocriticon*, Λιψία 1925, σελ. 157).

4. Βλ. Drexl, ὁ.π., *Λεογραφία* 8, σελ. 359, 147.

πάντως, ἂν καὶ ὁ Μιχαήλ ἤθελε νὰ σπεύσει ἐναντίον τῶν εἰσβολέων, ὁ πατέρας του δὲν συμφώνησε, ἐπεὶ οἱ δυνάμεις ποὺ διέθεταν ἦταν πολὺ λίγες· ἀλλ' ἡ περὶ ἐκεῖνον ὀλιγοχειρία ἐμποδῶν ἦν, καὶ μέλλησις προμηθῆς σπουδῆς ἐπικινδύνου τὸ τηρικᾶδε κορεῖτον ἐδόκει¹.

6. Θεραπεῖες κωφάλαων

α. Ὁ Ἰωάννης Βατάτζης προστάτης τῆς Μαγνησίας (XI.15:400, 3-402, 2)

Ὁ Παχυμέρης θεωρεῖ ἄξιο ἀναφορᾶς ἄλλο ἓνα ἐπεισόδιο, δεῖγμα τῆς Θείας Προνοίας. Βέβαια τὸ χαρακτηρίζει φοβερὸν μὲν εἰπεῖν, ἄπιστον δ' ἀκοῦσαι² καὶ προσθέτει ὅτι καὶ ὁ ἴδιος δὲν θὰ τὸ πίστευε καὶ οὔτε κἂν θὰ τὸ ἀνέφερε, ἂν δὲν συνέβαινε νὰ ἔχει ἀκούσει νὰ τὸ διηγῶνται πάρα πολλὰ ἀξιόπιστα πρόσωπα. Συγκεκριμένα στὴ Μαγνησία, περὶ τὸ ἔτος 1304, πολλὲς φορὲς κατὰ τὶς νύκτες οἱ νυκτερινοὶ φρουροὶ παρατήρησαν μιὰ ἀναμμένη λαμπάδα νὰ περιτριγυρίζει στοὺς δρόμους τῆς πόλης. Τὸ μυστήριον ἔμενε ἀνεξήγητο, παρὰ τὶς προσπάθειες πολλῶν νὰ τὸ ἐρμηνεύσουν. Ὁ μόνος ποὺ ἔδωσε τὴ λύση ἦταν ὁ ἀδελφὸς τοῦ καστροφύλακα, ἐκ γενετῆς κωφάλαος, ὁ ὁποῖος ἀντὶ γιὰ λαμπάδα εἶδε ἓναν ἄνδρα μὲ βασιλικὴ ἐνδυμασία, ποὺ τὸν προσέταξε μὲ δυνατὴ φωνὴ νὰ μεταφέρει τὴν ἐντολὴν τοῦ στοὺς φρουροὺς νὰ μὴν ἀδρανοῦν κοιμισμένοι, ἀλλὰ νὰ ἐπαγρυπνοῦν γιὰ τὴ σωτηρίαν τῆς πόλης. Καὶ ὁ κωφάλαος ὄχι μόνον ἄκουσε, ἀλλὰ καὶ μίλησε, μεταφέροντας τὴν παραγγελίαν. Γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς, τὸ νὰ μιλήσει ἓνας κωφάλαος ἦταν ἐντυπωσιακὸ καὶ καμία ἀμφισβήτηση δὲν χωροῦσε στὰ λεγόμενά του³. Καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτῇ, ὅλοι συμφώνησαν ὅτι ὁ ἄγνωστος ποὺ ἔδωσε τὴν ἐντολὴν στὸν κωφάλαο ἦταν ὁ Ἰωάννης Γ' Βατάτζης, ὁ Ἐλεήμων. Ἡ διήγησις εἶναι δεῖγμα τῆς ζωηρότητος τῆς ἀνάμνηστος τοῦ Βατάτζη ἀκόμα καὶ στίς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνα, καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ περίπου καθιερώθηκε καὶ ἡ λατρεία τοῦ ἁγίου⁴. Ὁ Heisenberg μάλιστα συνδέει τὸ ἐπεισόδιον μὲ τὴν ἁγιοποίηση

1. Παχυμέρης Ἱστορία XIII.21:608, 11-13. — Γιὰ ἄλλο ἓνα ὄνειρον βλ. παρακάτω, σελ. 90.

2. Παχυμέρης Ἱστορία XI.15:400, 4.

3. Ὁ γὰρ λαλῶν ἐξ ἐννεοῦ καὶ κωφοῦ πιστόν τε καὶ ἀναντίρρητον ὅ,τι ἂν εἴποι καθίστα, γράφει ὁ Παχυμέρης, Ἱστορία XI.15:401, 9-10.

4. Βλ. Μηλιάρη, ὁ.π., σελ. 421. — A. Heisenberg, *Kaiser Johannes Batatzes der Barmherzige*, BZ 14 (1905), σελ. 160-233. — Κ. Ἀμάντου, Ὁ βίος Ἰωάννη Βατάτζη τοῦ Ἐλεήμονος, Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1953, σελ. 29-34. — O s t r o g o r s k y, ὁ.π., σελ. 367. Νεότερο δεῖγμα τῆς λατρείας τοῦ αὐτοκράτορα καὶ ἁγίου εἶναι ἡ ἀκολουθία ποὺ ἐκδίδει ὁ D. I. P o l e m i s, *Remains of an Acolouthia for the Emperor John Ducas Batatzes*, Harvard Ukrainian Studies 7 (1983), (= Okeanos. Essays presented to Ihor Ševčenko), σελ. 542-547.

τοῦ Βατάτζη¹. Ἡ ἐπιφύλαξη πάντως τοῦ Παχυμέρη νὰ δεχτεῖ τὴν διήγησιν, ἐνῶ ἄλλες φορὲς εἶναι ἰδιαίτερα εὐσυγκίνητος σὲ διηγήσεις τοῦ εἵδους, καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι μιλάει γιὰ τὸ περιστατικὸ χαρακτηρίζοντας το ὡς δεῖγμα τῆς δόξας βασιλέως χρηστοῦ δόξαντος² (καὶ ὄχι ἀγίου) εἶναι ἐνδειξη ὅτι δὲν εἶχε γίνῃ ἀκόμα ἡ ἀγιοποίηση τοῦ Βατάτζη. Τὸ ἐπεισόδιον ἐντάσσεται περισσότερο στὴ σειρὰ ἐκδηλώσεων τῆς λατρείας τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Ἰωάννη Γ', ποὺ τελικὰ ὁδήγησαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν στὴν ἀγιοποίησή του³. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὴ φράση τοῦ Παχυμέρη θεοῦ κοίνοτος πάντως μετὰ τῶν ἐπιτετηδευμένων, καὶ ἐγ' οἷς καὶ μόνοις ἐπιτηδεύουσι, τὸ τῶν ἀνθρώπων σφάλμα ἢ καὶ κατὸρθωμα⁴.

β. Τὸ θαῦμα τῆς Ὀσίας Θεοδοσίας (XI.32:452,15-453,8).

Ἡ Ὀσία Θεοδοσία ἐπίσης θεράπευσε ἕναν κωφάλαλο. Ὁ Παχυμέρης ἀναφέρει τὸ θαῦμα ὡς θεϊκὸ ἔργον. Ἄξιον νὰ διαλαλεῖται, καὶ τὸ ὅποιο, ἂν παραλείπεται, καὶ γιὰ τὸν ἴδιον θὰ ἦταν ἐπικίνδυνον, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅσους δὲν θὰ τὸ μάθαιναν ἐπιζήμιον: ὁρθεὶν δὲ πάντως καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ Προνοίαν ἀκριβώσῃ, καὶ δεῖγμα τῆς πρὸς ἡμῶς κηδεμονίας τοῦ κοίτητος παραστῆ⁵. Ὁ κωφάλαλος αὐτὸς δούλευε ὡς ὑπηρέτης σὲ διαφόρους κυρίους. Ἐνὰ βράδυ εἶδε στὸ ὄνειρό του τὴν Ὀσίαν νὰ τὸν προστάξῃ νὰ μεταβεῖ στὸ ναὸ τῆς⁶ κρατώντας κερὶ καὶ θυμιάματα. Πράγματι ὁ νεαρὸς κωφάλαλος ζήτησε μὲ νεύματα νὰ τοῦ δώσουν τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ καὶ πῆγε στὸ ναὸ τῆς Ὀσίας, ὅπου προσευχήθηκε. Ἐνῶ ἐπέστρεψε, ἀποβλήθηκε ἐνὶ γλῆσσι στὸ αὐτί του, ἀπὸ τὸ ὅποιο ἔπεσε ἕνα ζωντανὸ ζώο. Ἄν καὶ ὁ κωφάλαλος θεώρησε καλὸ τὸ σημάδι, ἐπέστρεψε στὴν οἰκίαν του χωρὶς καμμία βελτίωση στὴν κατὰστασή του. Ἐκεῖ, ἐνῶ προσπαθοῦσε νὰ ἀνάψῃ φωτιά καὶ δὲν τὰ κατὰφερνε, ἀγανάκτησε ἀπὸ τὸν καπνὸ καί, ἐνῶ φουσκῶσε ὀργισμένος τὴ φωτιά, ξαφνικὰ μετεβλήθη τὸ ἄσθμα εἰς λόγους καὶ φωνὴν ἐκρήσσει⁷, ὁπότε ἀκούγεται ὁ κωφάλαλος νὰ καταριέται τὴ φωτιά, νὰ μὴν ἀνάψῃ ποτέ. Οἱ οἰκεῖοι του ρώτησαν ἐκπληκτοὶ ποιὸς μίλησε, καὶ τὸν ἄκουσαν νὰ τοὺς ἀπαντᾷ ὅτι αὐτὸς μίλησε. Ἡ εἶδησις γιὰ τὸ θαῦμα διαδόθηκε καὶ ὁ νεαρὸς παρουσιάστηκε στὸν αὐτοκράτορα καὶ στὸν Πατριάρχη, στοὺς ὁποίους διηγήθηκε τὸ συμβάν λέξῃ πρὸς λέξῃ. Ἀμέσως δόθηκε ἐντολὴ γιὰ

1. Heisenberg, ὁ.π., σελ. 174-175.

2. Παχυμέρη Ἱστορία XI.15:400, 9.

3. Πρβλ. Συκοῦτρη, ὁ.π., σελ. 293-294.

4. Παχυμέρη Ἱστορία XI.15:400, 9-11.

5. Παχυμέρη Ἱστορία XI.32:453, 1-2.

6. Βλ. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin I. Le siège de Constantinople et le patriarcat oecuménique III. Les églises et les monastères*, Παρίσι 1969², σελ. 389-390.

7. Παχυμέρη Ἱστορία, XI.32:454, 5-6.

όλονυκτία στο ναό τῆς Ὁσίας καὶ ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας, σὲ ἐνδειξη σεβασμοῦ, προσήλθε ἀκρόνυχος πεζῇ βαδίζων¹, μὲ τὴ σύγκλητο καὶ τὸν Πατριάρχη.

7. Τὸ φυσικὸ περιβάλλον

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον τὰ παράδοξα καὶ ὑπερφυσικὰ φαινόμενα ποὺ θεωροῦνται ἄξια μνείας ἀπὸ τὸν Παχυμέρη. Ὁ ἱστορικὸς ἀποδεικνύεται καὶ ἄριστος παρατηρητὴς τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, διανθίζοντας τὴν ἀφήγησή του μὲ παρόμοια περιστατικά. Ὅταν ἀνακαταλήφθηκε ἡ Κωνσταντινούπολη τὸ 1261, καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἔβαλαν φωτιά στὴν πόλη, οἱ Λατῖνοι παρομοιάζονται ἀπὸ τὸν Παχυμέρη μὲ μέλισσες, ποὺ ἡ ἡσυχία τους διαταράσσεται ἀπὸ τὸν καπνὸ: ἐξέθεον δ' οἱ ἐν οἴκοις, τεθορυβημένοι μελισσῶν τρόπον καπνίζομένων². Ὁ σὴς τοῦ συνειδότος ὡς ὁστέον τὴν καρδίαν ἐβόσκετο γράφει σὲ ἄλλο σημεῖο ὁ ἱστορικὸς³, προκειμένου γιὰ τὸν Μιχαὴλ Η', ὅταν ὁ ἴδιος σκέπτεται τὴ συμπεριφορὰ του πρὸς τὸν νεαρὸ Ἰωάννη Δ' καὶ τὸν ἀφορισμὸ του ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, ἐνῶ γιὰ τὸ ἴδιο θέμα ὁ Πατριάρχης Ἀρσένιος περιστρεφὼν βαλεῖν εἰς κόλπον ἔφη κάκειν, μετασχηματισθεῖσαν εἰς ὄφιν, δηῆται πρὸς θάνατον⁴. Ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Ταρχανειώτη, ποὺ θύμωσε γιὰ τὴν προαγωγὴ τοῦ ἀδελφοῦ του Μιχαήλ⁵ σὲ μέγα δομέστικο καὶ ἀποφάσισε νὰ αὐτομολήσῃ πρὸς τὸν πεθερὸ του Ἰωάννη Ἀγγελο⁶, νόθο γιὸ τοῦ Μιχαήλ Β' τῆς Ἡπείρου, παρομοιάζεται μὲ τὴ συμπεριφορὰ τῆς σουπιᾶς. Ὅπως τὸ μαλάκιο αὐτὸ ἐκκρίνει τὸ μελάνι του γιὰ νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του⁷, ἔτσι καὶ ὁ Ταρχανειώτης θέλησε νὰ δημιουργήσῃ ἕνα προπέτασμα ποὺ θὰ διευκόλυνε τὴ φυγὴ του, καὶ κάλεσε τοὺς Τατάρους, δῆθεν γιὰ βοήθεια. Καὶ ἐνῶ ἐκεῖνοι λεηλάτησαν καὶ ἔσφαζαν, ὁ Ταρχανειώτης ἐπωφελήθηκε ἀπὸ τὴ σύγχυση καὶ αὐτομόλησε στὸν πεθερὸ του⁸.

1. Παχυμέρη Ἱστορία XI.32:455, 7.

2. Παχυμέρη Ἱστορία II.27:201, 27.— Πρβλ. καὶ τὰ ἀποσπάσματα τοῦ αὐτοβιογραφικοῦ ποιήματος ποὺ ἐκδίδει ὁ Θ. Δετοράκης, *Ἀνέκδοτα ποιήματα τοῦ Γεωργίου Παχυμέρη*. Ἀφιέρωμα στὸν Νῆκο Σβορώνο, τόμ. Α', Ρέθυμνο 1986, σελ. 299-307: στὸ ἀπόσπασμα γ', στ. 6, τονίζεται ὅτι τὸ θεῖο ἔλεος ἐκδιώκει τὰ ἁμαρτήματα, ὅπως ὁ καπνὸς ἀπομακρύνει τίς μέλισσες.

3. Παχυμέρη Ἱστορία III.15:271, 10-11.

4. Παχυμέρη Ἱστορία III.19:281, 13-14. Πρβλ. Συκοτρῆ, ὅ.π., σελ. 281.

5. Γιὰ τὸν Ἀνδρόνικο καὶ τὸν Μιχαὴλ Ταρχανειώτη βλ. Papadopoulos, ὅ.π., σελ. 14-15, ἀρ. 23 καὶ 24 ἀντιστοίχως.

6. Γιὰ τὸν Ἰωάννη Ἀγγελο βλ. D. I. Polemis, *The Doukai. A Contribution to Byzantine Prosopography*, Λονδίνο 1968, σελ. 97, ἀρ. 52.

7. Ὁ Παχυμέρης βέβαια γνωρίζει καὶ παραθέτει καὶ τὴν ἄλλη ἀποψη, ὅτι δηλαδὴ ἡ σουπιὰ δὲν ἐκκρίνει τὸ μελάνι, ἀλλὰ ὅτι αὐτὸ φεύγει παρὰ τὴ θέλησή της, ἐξαιτίας τοῦ φόβου της. Βλ. σχετικὰ Ἀριστοτέλη, Περὶ τὰ ζῶα Ἱστορία I.621b.

8. Παχυμέρη Ἱστορία IV.30:417, 21-419, 21.

Με άφορμή τήν άποστολή πρέσβεων τοῦ Μαμελούκου Σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου Baybars τοῦ Α'¹, τὸ 1261², ποὺ ἤθελε νὰ ἐξασφαλίσει ἐλεύθερη δίοδο ἀπὸ τὸν Ἑλλάσποντο, ὥστε νὰ μεταφέρει Κομάνους στρατιῶτες στὴν Αἴγυπτο³, ὁ Παχυμέρης βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκθέσει τὶς ἀπόψεις του καὶ τὶς ἐμπειρίες του ἀπὸ τὰ διαβάσματά του σχετικὰ μὲ τὸ πῶς ὁ ἥλιος καὶ τὸ φυσικὸ περιβάλλον ἐπηρεάζουν τὸν ἀνθρώπινο χαρακτήρα. Οἱ ἐπιρροὲς εἶναι ὄχι μόνον ἐξωτερικὲς — οἱ βόρειοι λευκοί, οἱ νότιοι μελαψοί — ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικότερες. Οἱ βόρειοι εἶναι ἀσύνητοι, μὲ ἐλάχιστη λογικὴ, καὶ δὲν διακρίνονται στὶς ἐπιστῆμες καὶ στὴ μάθηση, οὔτε στὴ διοργάνωση κοινωνικῆς ζωῆς. Διακρίνονται ἀντίθετα στὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις. Οἱ κάτοικοι τῶν νοτίων κλιμάτων ἀντίθετα εἶναι ἔξυπνοι, πολὺ καλοὶ στὶς ἐπιστῆμες καὶ στὴν πολιτικὴ, πολὺ κακὲς ὅμως οἱ ἐπιδόσεις τους στὰ πολεμικά, καὶ τὶς περισσότερες φορὲς εἶναι ράθυμοι. Γιὰ τὶς διαφορὲς αὐτὲς αἴτιος εἶναι ὁ ἥλιος, ποὺ δὲν θερμαίνει ἐπαρκῶς τὸν ἐγκέφαλο τῶν βορείων, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα τους, ποὺ σκληραγωγεῖται. Ἀντίθετα, στοὺς νότιους θερμαίνεται ὁ ἐγκέφαλος καὶ χαλαρώνει τὸ σῶμα⁴.

Μεταξὺ τῶν δώρων τοῦ Baybars πρὸς τὸν Μιχαὴλ ἦταν καὶ μιὰ καμηλοπάρδαλη, ποὺ προκάλεσε μεγάλη ἐντύπωση στὸν Παχυμέρη καὶ στοὺς συγχρόνους του, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀναλυτικὴ περιγραφή τοῦ ζώου καὶ τῶν ἀντιδράσεων τοῦ πλήθους⁵. Ἀλλὰ, μετὰ ἀπὸ τὰ ἀξιοπερίεργα, ὁ ἱστορικὸς καταλήγει στὴν πικρὴ διαπίστωση ὅτι οἱ συναλλαγὲς αὐτὲς μπορεῖ νὰ προσέφεραν προσωρινὴ εἰρήνη στὸ κράτος, τελικὰ ὅμως ἀποδείχτηκαν ἐπιζήμιες: οἱ Μαμελοῦκοι ἰσχυροποιήθηκαν μὲ τὴ μεταφορὰ τῶν Κομάνων στρατιωτῶν καὶ τριάντα χρόνια ἀργότερα κατέλαβαν μεγάλο μέρος τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης: ταῦτα μὲν τῷ κοροτοῦντι πεποράχαι δοκίσει τοῦ συνοίσειν τοῖς ἡμετέροις. Καὶ ὅσον μὲν εἰς εἰρήνην ἀνωστὸν ἦν τὸ πραγματευόμενον, ἄλλως δὲ καὶ ἐς μέγιστον ἐλυμύρατο⁶.

1. Γιὰ τὸν Baybars τὸν Α' (1260-1277) βλ. G. W i e l, *Encyclopédie de l'Islam*, τόμ. Α', σελ. 1158-1160.

2. Παχυμέρη Ἱστορία III.3:237, 1-239. 3. Γιὰ τὴ χρονολογίαν βλ. F a i l l e r, *Chronologie* I, σελ. 65.

3. Γιὰ τὶς σχέσεις Μαμελούκων καὶ Κομάνων βλ. καὶ Α. Γ. Κ. Σ α β β ῖ δ η, *Οἱ Κομάνοι καὶ τὸ Βυζάντιο*, Βυζαντινὰ 13 (1985), (= Δώρημα στὸν Ι. Καραγιαννόπουλο), σελ. 955.

4. Γιὰ τὸ χωρίο βλ. καὶ F. I. U s p e n s k y, *Vizantiiskie istoriki o Mongolach i egipetskich Mamliukach*, *Viz. Vrem.* 24 (1926), σελ. 3-10. Ἀπηχοῦνται στὸ χωρίο ἀνάλογοι προβληματισμοὶ τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὅπως π.χ. στὸν Ἱπποκράτη, «Περὶ ἀέρων, ὕδατων, τόπων», στὸν Γαληνό, «περὶ Κράσεων», καὶ στὰ «Πολιτικά» τοῦ Ἀριστοτέλη, 1327b 16-38.

5. Παχυμέρη Ἱστορία III.4:239, 6-241, 3.

6. Παχυμέρη Ἱστορία III.4:241, 1-3. Βλ. καὶ παραπάνω, σελ. 85 καὶ σημ. 1.

8. Τὰ φυσικὰ φαινόμενα

α. Οἱ κομήτες

Οἱ κομήτες, ὅπως εἶναι γνωστό, γιὰ τὴ λαϊκὴ ἀντίληψη εἶναι προάγγελοι κακοκαιρίας ἢ ξηρασίας, καὶ θεωροῦνται ἐπίσης δαίμονες στὸ στερῶμα, ἢ προμήνυμα συμφορῶν, φόβων ἢ καὶ θανάτων¹. Δύο περιπτώσεις κομητῶν ἀναφέρει ὁ Παχυμέρης, συνδυάζοντας στὴ μνεία του τὶς λαϊκὲς καὶ τὶς ἐπιστημονικότερες ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς του. Ἡ πρώτη περίπτωση εἶναι ἡ λεπτομερὴς περιγραφή τοῦ κομήτη τοῦ 1264². Μετὰ ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ στὰ διάφορα χαρακτηριστικὰ τοῦ κομήτη, ὁ Παχυμέρης τονίζει ὅτι ὅλοι ὅσοι τὸν εἶδαν προαισθάνθησαν ὅτι κάτι κακὸ θὰ συμβεῖ³. Κατὰ τὸν ἱστορικὸ ἐπίσης ὁ κομήτης θεωρεῖται προάγγελος τῶν καταστροφῶν τῆς Θράκης ἀπὸ τὸν Izz-al Din⁴ καὶ τὸν Κωνσταντῖνο Τίχ: ἀναληπτέον καὶ τὸ τοῦ σουλτάν Ἀζατίνου, ὃς μοῖρα τις γέγονε δυστυχῆς Μακεδόσιν, εἶπω δὲ καὶ Θραξίν, καὶ τὸ τοῦ κομήτου προάγγελμα εἰς ἔκβασιν ἔθετο προφανῆ⁵.

Ἀναλυτικότερος εἶναι ὁ ἱστορικὸς, ὅταν ἀναφέρεται στὸν κομήτη τοῦ 1301⁶. Παρατηρήθηκε ξηρασία τῆς ἁνωξῆς, θυελλώδεις ἄνεμοι, καθυστέρηση στὴ βλάστηση τῶν καρπῶν. Καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ὁ κομήτης προανήγγειλε μεγάλες συμφορές, ὅχι μόνο γιὰ τὶς ἀνατολικὲς ἐπαρχίες, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅλη τὴν αὐτοκρατορία: μεγάλων ἐκεῖνος κατάρχει κακῶν, οὐ τῷδε ἢ τῷδε μέρει τῶν κατ' ἀνατολὴν ἐπείσφρησάντων τόπων ἀλλὰ πᾶσαν ἐπιληφόντων τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην ἐκ τῆς τῶν Περσῶν ἐπιθέσεως⁷.

β. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ Κρόνου καὶ ἡ βροχὴ αἵματος (VII.49,4-50,11 καὶ 54,12-55,5)

Τὸ Πάσχα τοῦ 1283, ὅπως κάθε χρόνο, ἀρχιερεῖς καὶ κληρικοὶ παρευρέθησαν στὴ λειτουργία τῆς Ἀγάπης καὶ ἀντάλλαξαν τὸν συνηθισμένο ἀσπασμό.

1. Βλ. Κ ο υ ρ ο υ λ έ, τόμ. Α' 2, Ἀθήνα 1948, σελ. 222-223.— Δ. Α. Κ ρ ε κ ο ύ κ ι κ, *Τὰ προγινωστικά τοῦ καιροῦ εἰς τὴν ἀρχαίαν, τὴν μεσαιωνικὴν καὶ τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 1964, σελ. 118-119.— V. S t e g e m a n, *Komet*, στὸ Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, τόμ. 5, Βερολίνο-Λειψία 1932-33, στ. 89-170.

2. Βλ. λεπτομερὴ ἐξέταση τῶν παραλλήλων πηγῶν ἀπὸ τὸν F a i l l e r, *Pachymeriana*, σελ. 192-195.

3. Παχυμέρη Ἱστορία III.23:295, 4-10.

4. Γιὰ τὸν Καϊκαοὺς Β' βλ. C. C a h e n, *Encyclopédie de l'Islam*, τόμ. I', σελ. 846-847 καὶ *PLP*, ἀρ. 328.

5. Παχυμέρη Ἱστορία III.25:301, 11-13.

6. Παχυμέρη Ἱστορία X.14:304, 12-306, 2.— Βλ. καὶ V. G r u m e l, *La Chronologie*, Παρίσι 1959, σελ. 474.

7. Παχυμέρη Ἱστορία X 14:305, 19-306, 1.

Καὶ ὁ Παχυμέρης σαρκάζει: ἦν δὲ ἄρα γέλωτος καὶ εἰρωνεία τὸ τότε προαχθέν¹. Οἱ ἔριδες ἐνωτικῶν καὶ ἀνθενωτικῶν εἶχαν φθάσει σὲ δξύτεατη κρίση καὶ κα-
νέναν δὲν ξεγελοῦσαν οἱ ὑποκριτικὲς αὐτὰς ἐκδηλώσεις ὁμονοίας. Κατὰ σύμ-
πτωσιν, τὴν ἡμέρα ἐκείνη στὸν οὐρανὸ φάνηκε λαμπρότατος ὁ πλανήτης Κρό-
νος, ὡς θεϊκὴ ἐπιταγὴ γιὰ εἰρήνευση μεταξὺ τῶν κληρικῶν. Ἄν καὶ πολλοὶ
θεώρησαν τὸ φαινόμενο εὐνοϊκόν, πιστεύοντας ὅτι θὰ ὑπερισχύσει τὸ φῶς τῶν
ἀγαθῶν καὶ θὰ ὑπερνικηθοῦν οἱ δυνάμεις τοῦ σκότους μὲ τὴν παρουσίαν τοῦ
νέου Πατριάρχου, ὁ Παχυμέρης ἀποκλίνει πρὸς τὴν ἄλλη ἐξήγηση τοῦ γεγο-
νότος, ὅτι δηλαδὴ προαναγγέλλει τὴν ἐπικείμενη πτώση τῶν ἰσχυρῶν ἐκκλη-
σιαστικῶν τῆς ἐποχῆς. ὅπως καὶ ἔγινε: τὸ γὰρ ἀστέρος ὕψωμα τῷ μεγαλείῳ
τῶν ἀνδρῶν παραβάλλοντες τὸ κορινθίων καὶ ψυχρὸν αὐτοῖς ἐρετίθουν, ὡς πιχθη-
σομένοις τῷ κούρι τῶν σιμηορῶν, ὃ δὴ κατὰ πόδας ἠκολούθει². Ἡ προτίμηση τῆς
ἀπαισιόδοξης αὐτῆς ἐρμηνείας ἐνισχύθηκε καὶ ἀπὸ τὸ ὄνειρο ἐνὸς ἀπὸ τού-
ς ἀρχιερεῖς, ὅτι διαλύθηκε ὁ θρόνος ὅπου ἐκάθοντο, καὶ ὅτι ὅλοι τοὺς ἔπασαν
κατὰ γῆς, προσφέροντας θέαμα ἀξιολύπητο³.

Λίγο καιρὸ ἀργότερα, στὶς ἀρχὲς Μαΐου, ἔπεσε βροχὴ αἵματος, καιρικὸ
φαινόμενο πρὸς ἐπίσης ἐθεωρεῖτο προμήνυμα συμφορῶν⁴. Ὁ Παχυμέρης δὲν
παρκαίπει νὰ σημειώσει τὸ φαινόμενο, χωρὶς ὅμως νὰ τὸ συνδέει μὲ συγκε-
κριμένο γεγονός. Ἀπλῶς τὸ ἀναφέρει, ὅποιοδῆποτε κι ἂν ἦταν τὸ αἶτιον, ἐπει-
δὴ δὲν τὸ θεωρεῖ ἀπαῖον πρὸς τὴ συγγραφὴ του⁵.

γ. Οἱ ἐκλείψεις

Μία περίπτωσις ἐκλείψεως τῆς σελήνης ἀναφέρει ὁ Παχυμέρης, τοῦ 1302,
ἀλλὰ δὲν ἐπιμένει ἰδιαίτερα στὴν περιγραφὴ της. Ἀπλῶς παραθέτει τοὺς ἀντί-
στοιχους στίχους ἀπὸ τὸ αὐτοβιογραφικὸ τοῦ ποίημα τονίζοντας ὅτι ἡ ἐκλείψις
εἶχε προβλεφθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀστρολόγους τοῦ αὐτοκράτορα⁶.

δ. Οἱ σεισμοὶ

Ἐκκετοὺς σεισμους ἀναφέρει ὁ Παχυμέρης στὸ ἔργο του. Δὲν φθάνει στὴν

1. Παχυμέρης Ἱστορία VII.16:49, 10.

2. Παχυμέρης Ἱστορία VII.16:50, 11.

3. Παχυμέρης Ἱστορία VII.16:49, 12-16.

4. Κορυνοῦλέ, ὁ.π., τόμ. Α' 2, σελ. 223-224. — Slegeman, *Blutregen*, στὸ
Handwörterbuch..., ὁ.π., τόμ. 1, 1927, στ. 1445-1447.

5. Παχυμέρης Ἱστορία VII.18:54, 12-20.

6. Παχυμέρης Ἱστορία X.15:306, 3-21. Ἡρβλ. P. a S c h m i d, *Zur Chronologie von
Pachymeres, Andronikos, L. II-VII*, BZ 54 (1958), σελ. 85. — Ὁ Παχυμέρης ἀναφέρει
ἐπίσης ὅτι ἐκλείψις ἡλίου προαγγέει τὸ θάνατον τοῦ Θεοδώρου Β' Λάσκαρι (Ἱστορία
I.13:59, 3-6), φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὴ σκητὴ τοῦ θανάτου τοῦ
Ἰησοῦ στὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Λουκά (23, 44-45), καὶ ὅτι παρόμοιο καιρικὸ φαινόμενο δὲν πα-
ρατηρήθηκε: F a i l l e r, σελ. 58, σημ. 2.

πρωτοποριακή για την εποχή της εξέγησης του Φωτίου, ότι οι σεισμοί οφείλονται σε «πλησμονήν υδάτων» και όχι σε άμαρτήματα¹, αλλά θεωρεί τους σεισμούς εκδήλωση θεϊκής δυσaréσκειας. Και τις περισσότερες φορές προσπαθεί να έντοπίσει τα συγκεκριμένα αίτια, στα όποια οφείλονται οι σεισμοί. Πάρα πολύ επιμένει ο ιστορικός στην περιγραφή των δυσμενών καιρικών φαινομένων που συνόδευσαν την απομάκρυνση του Πατριάρχη Ἀρσενίου. Ἰδιαίτερα τονίζει ο Παχυμέρης ότι ενώ ο καιρός ήταν αἶθριος, γύρω στα μέσα Μαΐου τοῦ 1261², όταν ἔφθασαν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ αὐτοκράτορα για να παραλάβουν τὸν Ἀρσένιο για τὴν ἐξορία του, ξαφνικά συνέβησε, ξέσπασε χαλάζι, βροντὲς καὶ ἀστραπές³. Τέσσερα χρόνια ἀργότερα, στὶς 25 Ἰουλίου 1265⁴, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Παχυμέρης ἦταν μέλος τῆς ἀποστολῆς, ἡ ὁποία ἐπρόκειτο νὰ ἀνακοινώσει στὸν Ἀρσένιο τὶς κατηγορίες ἐναντίον του. Δεινὴ κακοκαιρία τοὺς συνόδευσε κατὰ τὸ ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς τους στὴν Κωνσταντινούπολη, μετὰ τὴν ὑπερήφανη ἀπάντηση τοῦ Ἀρσενίου, ὅτι ἐκεῖνος θὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ προσεύχεται γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ αὐτοκράτορα, ὅσο κι ἂν ἐκεῖνος τὸν εἶχε ἐξορίσει σ' αὐτὴν τὴν ἐρημιὰ τῆς Προικοννήσου⁵. Ἡ κακοκαιρία ἀνάγκασε τὴν ἀποστολὴ νὰ καταφύγει στὸν Γαληνολιμένα τῆς Προικοννήσου. Ἐκεῖ ἔγιναν μάρτυρες ἑνὸς φοβεροῦ σειсмоῦ, ποὺ ἀπέκοψε τὴν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ καὶ τὴν ἔριξε στὴ θάλασσα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ πλημμυρίσει ἡ περιοχὴ. Ὅλα αὐτὰ θεωρήθηκαν συνέπεια τοῦ ὅτι δὲν εἶχαν τὴν εὐλογία τοῦ Πατριάρχη⁶.

Πολὺ παραστατικὰ περιγράφεται ἀπὸ τὸν Παχυμέρη ὁ σεισμός τοῦ Δυρραχίου, τὸν Μάρτιο τοῦ 1270⁷. Ἡ προειδοποίησις ἄρχισε μὲ ἀσυνήθεις κρότους ποὺ προανήγγειλαν τὸ κακό, ἕως ὅτου μιὰ ἡμέρα οἱ κρότοι ἐντάθηκαν, γιὰ νὰ ἐπακολουθήσει τὴ νύκτα φοβερὸς σεισμός, ποὺ δὲν ἦταν ἀπλὸ τρεμουλιασμα τῆς γῆς, ἀλλὰ φοβερὸς ἀνατιναγμός, ποὺ ἀνέτρεψε τὴν πόλη συθέμελα. Πολλοὶ παγιδεύτηκαν μέσα στὰ ἐρείπια. Ἀκόμη καὶ ὅσοι βγῆκαν στοὺς δρόμους κινδύνευαν, γιατί ἡ ρυμοτομία τῆς πόλης ἦταν τέτοια, ὥστε πολλοὶ νὰ παγιδεύονται ἀπὸ οἰκίες ποὺ κατέρρεαν. Τὰ ξημερώματα ἔτρεξαν οἱ περὶοικοὶ μήπως μπορέσουν νὰ σώσουν παγιδευμένους, πρὶν πολὺ ὅμως γιὰ νὰ λεηλατήσουν τὶς οἰκίες τῶν δύστυχων ἰδιοκτητῶν. Ἡ φυσικὴ καταστροφὴ ὁλοκληρώθηκε ἀπὸ

1. Βλ. Συμεὼν Μάγιστρος (CSHB), σελ. 673.

2. Failler, *Chronologie* II, σελ. 163.

3. Παχυμέρη Ἱστορία IV.8:353, 24-28.

4. Failler, *Chronologie* II, σελ. 175-176.

5. Παχυμέρη Ἱστορία IV.16:373, 20-375, 18. Πρβλ. Συκουτρῆ, ὁ.π., σελ. 301.

6. Παχυμέρη Ἱστορία IV.16:374, 21-377, 6.- Πρβλ. Συκουτρῆ, ὁ.π., σελ. 301.

7. Γιὰ τὴ χρονολογία βλ. Failler, *Chronologie* II, σελ. 214-218.— Πρβλ. Grumel, ὁ.π., σελ. 481.— Duccellier, *Les seismes en Méditerranée Orientale du XIème au XIIIème siècle. Problèmes de méthode et résultats provisoires*, Πρακτικὰ τοῦ 1Ε' Διεθοῦς Συνεδρίου Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. IV, Ἀθήνα 1980, σελ. 103-113, κυρίως σελ. 110.— Τοῦ ἴδιου, *Façade Maritime...* ὁ.π., σελ. 176-177.

τὴν ἔφοδο τῶν διασωθέντων, ποὺ δὲν ἄφησαν τίποτε ὄρθιο. Ὁ Παχυμέρης προσθέτει ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μητροπολίτης τῆς πόλης, ὁ Νικήτας¹, ἦταν μετὰ τῶν τραυματιῶν, καὶ εἶχε ἀναγκαστεῖ νὰ φύγει ἔντρομος².

Ἄλλη μνεία σεισμοῦ γίνεται ὅταν ὁ Παχυμέρης ἐξιστορεῖ τὰ διάφορα μέτρα τοῦ Μιχαήλ Β' ἐναντίον προσώπων ποὺ ὑποπτευόταν ὅτι ὑποστηρίζουν τὸν Ἰωάννη Ἀγγελο³, τὸν μικρὸ γιὸ τοῦ Μιχαήλ Β' τῆς Ἡπείρου⁴. Μετὰ τῶν ὑποστηρικτῶν τοῦ Ἰωάννη ἦταν καὶ κάποιος γιατρός Περδίκκας, ὁ ὁποῖος, ὅταν ὁ Μιχαήλ Η' ἀποφάσισε νὰ τυφλώσει τὸν Ἰωάννη Ἀγγελο, ἐνῶ τότε συνέπεσε νὰ γίνει ἓνας σεισμός, δῆλωσε τὴν κατάπληξή του γιὰ τὸ ὅτι δὲν γκρεμίζεται τὸ βουνό, ὥστε νὰ τοὺς πλακώσει γιὰ τὰ ἀνοσιουργήματά τους. Καὶ γιὰ τιμωρία του ὁ Περδίκκας ἔχασε τὴ μύτη του⁵.

Δυστοίωνα φαινόμενα παρατηρήθηκαν κατὰ τὴν ἀνάρρηση τοῦ Ἀθνασίου τοῦ Α' ⁶ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο. Ὁ Παχυμέρης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ σεισμικὴ δόνηση, συνέβησαν καὶ τὰ ἀκόλουθα: σείστηκαν οἱ λαμπάδες τοῦ πολυελαίου καὶ οἱ παριστάμενοι κληρικοὶ θεώρησαν ὅτι εἶναι σημάδι ἐκβολῆς τοῦ Πατριάρχῃ. Ἀνάλογο σημεῖο εἶχε παρατηρηθεῖ κατὰ τὶς ἐνθρονίσεις ὅλων τῶν Πατριαρχῶν, ἀπὸ τὸν Ἀρσένιο καὶ μετὰ⁷. Ἀκολουθεῖ σκηνὴ βιβλιομαντείας, συνήθης γιὰ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ ἀναγνωριζόμενη καὶ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν⁸: Φέρουσι γάρ τι καὶ τούτων ἐπὶ τοῖς τελουμένοις οἱ πολλοὶ πίστεις, καὶ οὐκ ἀναγκαῖα ἢ ἐπισήμανσις⁹. Ὅταν ὁ Μητροπολίτης Νικομηδείας Καρακάλλος¹⁰ ἤνοιξε τὸ εὐαγγέλιο, διάβασε τὸ ρητὸ *Τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ*¹¹. Γρήγορα γύρισαν τὰ φύλλα γιὰ νὰ βροῦν ἄλλο ρητό, ἀλλὰ ὅταν διάβασαν τὸ καὶ τὰ πετεινά τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνοῦσιν ἐν αὐτῷ¹², ἐπίσης τὸ θεώρησαν δυστοίωνα. Ἦταν ὅμως ἀργὰ γιὰ νὰ καλυφθεῖ τὸ θέμα, γιατί ἤδη τὸ ἀληθές ἐγῃμίζετο¹³. Ἀφοῦ δισκαεδάστηκαν οἱ ἀνησυχίες, μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι κάτι ἄλλο ἔπρεπε νὰ ὑποδηλώνει τὸ ρητό, προαγματοποιήθηκε ἡ χειροτονία

1. *PLP*, ἀρ. 20276.

2. Παχυμέρης Ἱστορία V 7: 457, 18-461, 2.

3. Polemis, ὁ.π., σελ. 95, ἀρ. 50.

4. Παχυμέρης Ἱστορία VI 24:613, 9-619, 2.

5. Παχυμέρης Ἱστορία VI 24:615, 3-19.

6. Βλ. Alice - Mary M. Talbot, *The Correspondence of Athanasius I, Patriarch of Constantinople* (CFHB VII), Οὐάσιγκτων 1975, σελ. xiv.

7. Παχυμέρης Ἱστορία, VIII 15:146, 3-11.

8. Γιὰ τὴ βιβλιομαντεία βλ. Κορυζούλες, ὁ.π., τόμ. Α' 2, σελ. 158. Πρβλ. Ο Λαμψιδεύς, *Ἡ διὰ τοῦ βιβλίου τοῦ Εὐαγγελίου μαντική*. *Λαογραφία* 33 (1982-84), σελ. 439-440.

9. Παχυμέρης Ἱστορία VIII 15:146, 11-13.

10. *PLP*, ἀρ. 11096.

11. Ματθ. 25, 41.

12. Μάρκ. 1, 12.

13. Παχυμέρης Ἱστορία VIII 15:147, 1.

του 'Αθανασίου. "Όσοι βέβαια είχαν αντιρρήσεις και όσοι θυμήθηκαν ανάλογη περίπτωση κατά τη χειροτονία του 'Αρσενίου¹, σίγουρα μετά από έξι χρόνια, που ο 'Αθανάσιος έγκατέλειψε τον Πατριαρχικό θρόνο, θα αίσθανθηκαν την ικανοποίηση να έπαληθύνονται οι φόβοι τους.

Τήν πρώτη 'Ιουνίου του 1296² και ενώ ο 'Ανδρόνικος βρισκόταν στη Δάματριν συνέπεσε να γίνει ισχυρότατος σεισμός γύρω στα μεσάνυχτα, ενώ οι μετασεισμικές δονήσεις συνεχίστηκαν μέχρι τις 17 'Ιουλίου. Προκλήθηκαν χάσματα στη γή, πλημμύρες, πτώσεις ναών και οίκων. 'Ο πρώτος σεισμός έγινε αισθητός και στην Κωνσταντινούπολη. Γκρεμίστηκε ή όροφή του ναού των 'Αγίων Πάντων³. Γκρεμίστηκε επίσης το μεγάλο άγαλμα του 'Αρχαγγέλου Μιχαήλ, που βρισκόταν στο ναό. Στα πόδια του αγάλματος ύπηρχε ο αυτοκράτορας Μιχαήλ II', προσφέροντας στον άγιο όμοίωμα της πόλης. Το κεφάλι του αγάλματος κόπηκε, ενώ από τα χέρια του Μιχαήλ έφυγε ή πόλη. Φυσικά, δυσμενέστατη ήταν ή έντύπωση από το γεγονός αυτό, και για τον άπλο λαό, αλλά και για τον δεισιδαίμονα 'Ανδρόνικο, που επέστρεψε έσπευσμένα⁴. 'Ο 'Ανδρόνικος θεώρησε ότι ο σεισμός ήταν εκδήλωση θεϊκής όργης για τη διαφθορά της δικαστικής εξουσίας. 'Αποφάσισε μεταρρυθμίσεις και ο Παχυμέρης περιγράφει με λεπτομέρειες τη λιτανεία που πραγματοποιήθηκε και αναφέρει ότι ο 'Ανδρόνικος μίλησε με άυστηρά λόγια στο συγκεντρωμένο πλήθος ύποδηλών μὲν και μίσημα θεϊόν τὸ γεγονός, παραπτόμενος δὲ καὶ αὐτῶν ὡς ἀμελῶς διαγόντων καὶ ἀνεπιστρόφως ἐχόντων πρὸς νόμους θεῖους καὶ δικαιώματα⁵. Πράγματι σὲ λίγες μέρες ο 'Ανδρόνικος εξέλεξε νέο δωδεκαμελὲς σῶμα δικαστῶν καὶ ἀναγνώστηκε εἰδικὸς γιὰ τὴν περίστασι χρυσόβουλλος λόγος⁶. Μικρὴ πάντως ἦταν ή διάρκεια τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ: καὶ φοβερόν καθίστατο δικαστήριον, μεγάλῳ τε καὶ μικρῷ ἐπ' ἴσης τὰς κρίσεις ἐκφέρων, εἰ καὶ μὴ εἰς μακρὰν διετελέσεν, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον, κατὰ τὰς τῶν μουσικῶν χορδῶν κρούσεις, ἐξησθενηκὸς διαπεφωνήκει⁷.

Σεισμός πάλι ἦταν ή αἰτία νὰ ἐπανέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τὸ 1303

1. "Όπως πληροφορεῖ πάλι ο Παχυμέρης ('Ιστορία VIII.15:147, 9-14).

2. Για τὴ χρονολογία βλ. Schmid, ό.π., σελ. 85.

3. Για τὸ ναό βλ. Janin, *Géographie ecclésiastique*, ό.π., σελ. 389-390.

4. Παχυμέρης 'Ιστορία IX.15:233, 9-235, 10. — Πρὸβλ. Γ. Γεωργιάδης 'Αρνάκης, ό.π., σελ. 48.

5. Παχυμέρης 'Ιστορία IX.16:236, 6-8.

6. Dölger, *Regesten*, όρ. 2188.

7. Παχυμέρης 'Ιστορία IX.17:237, 3-8. — Πρὸβλ. Α. Μαυρομάτη, *Οί Πρώτοι Παλαιολόγοι. Προβλήματα πολιτικῆς πρακτικῆς καὶ ιδεολογίας*, 'Αθήνα 1983, σελ. 37-38, όπου τονίζεται ότι ή μεταρρύθμιση αὐτή, ὅσο καὶ ή ἀνάλογη τοῦ 'Ανδρονίκου Γ' 33 χρόνια ἀργότερα μὲ τοὺς καθολικοὺς κριτές, ἔμειναν χωρὶς ἀξιόλογα ἀποτελέσματα καὶ ότι ή ἀρχοῦσα τάξη στὶς σχέσεις της μὲ τὸ κράτος καὶ τὶς κατώτερες τάξεις δροῦσε πέρα ἀπὸ νόμους καὶ θεσμούς.

ὁ Ἀθανάσιος¹. Ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης Β' Κοσμῆς δὲν ἦταν σταθερὸς στὶς ἀποφάσεις του καὶ πολλὰς φορὰς ἡ μοναδικὴ διέξοδος στὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετώπιζε ἦταν νὰ ὑποβάλει τὴν παραιτήσή του. Ἐνῶ διωζάγονταν διαβουλεύσεις τοῦ Ἀνδρονίκου μετὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς, ὥστε νὰ βρεθεῖ κάποια λύση, ὁ αὐτοκράτορας ἀνακοίνωσε, καὶ ὅλοι τὸν πίστεψαν, ὅτι τὸν ἐπισκέφθηκε ἓνας μοναχός, ὁ Μηνᾶς Σκολήκης, γνωστὸς ὁπαδὸς τοῦ Ἀθανασίου, καὶ ζήτησε ἐπιμόνως νὰ τὸν συναντήσῃ. Ὁ Ἀνδρόνικος ἀρχικὰ δὲν ἔδωσε σημασίαν, ἀλλὰ ὁ μοναχὸς ἐπέμεινε ὅτι πρέπει νὰ τὸν συναντήσῃ πρὶν νυκτώσῃ. Τότε ὁ Ἀνδρόνικος τὸν δέχτηκε. Μόνο μὴ τῷ βασιλεῖ² ὁ Σκολήκης τοῦ ἀνακοίνωσε ὅτι κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὸν Ἀθανάσιον, ὁ τέως Πατριάρχης ἦταν σκεπτικὸς καὶ στενοχωρημένος, γιατί θεία ἔμπνευση τὸν ἔκανε νὰ προαισθάνεται πολλὰ ἐπικείμενα δεινὰ. Ἡ συμβουλὴ τοῦ Ἀθανασίου ἦταν νὰ πραγματοποιηθοῦν ὁλονυχτίες σὲ ὅλες τὶς Μονὰς κατὰ τὰ ἐπόμενα βράδια, καὶ νὰ ζητηθεῖ ἡ θεϊκὴ βοήθεια. Ὁ Ἀνδρόνικος θεώρησε βásiμους τοὺς φόβους τοῦ Ἀθανασίου καὶ διέταξε νὰ πραγματοποιηθοῦν οἱ ὁλονυχτίες. Οἱ λίγες ἀμβρολίες τοῦ Ἀνδρονίκου διαλύθηκαν ὅταν ἀργότερα, ἐνῶ ἀγρυπνοῦσε, ἀντιλήφθηκε ἑλαφρὸ σεισμό, μὲν αἰσθητὸ τῷ γρηγοροῦντι³. Ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἀνήγγειλε ἀκόμα τίποτα, ἀλλὰ ὅταν μετὰ ἀπὸ δύο ἡμέρες ἔγινε ἰσχυρότερος σεισμός (χωρὶς πάντως σοβαρὰς ὕλικες ζημιές, ὅπως φαίνεται), διέταξε συγκέντρωση τοῦ κλήρου, θέλοντας νὰ μάθει τὴ γνώμη τους γιὰ τὸν μοναχὸ ποὺ προέβλεψε τὸ σεισμό, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποκαλύπτει τὸ ὄνομά του. Οἱ γινῶμες τῶν παρισταμένων διχάστηκαν. Ἄλλοι ἔλεγαν ὅτι πρόκειται γιὰ θεϊαν πρόρρησην, ἄλλοι ἔλεγαν ὅτι πρόκειται περὶ ἀτόμου κλέπτορος τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, ἐκ τοῦ τὰ τῷ Θεῷ πρόποντα προσηπάζειν⁴. Κανένας ὅμως δὲν ἐξέφερε ὑπεύθυνη γνώμη, ἀφοῦ δὲν γνώριζαν ποιὸς ἔκανε τὴν πρόβλεψή. Παρὰ τὶς προτροπὰς τους νὰ ἀποκαλυφθεῖ τὸ ὄνομα, ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ὑποχώρησε. Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα τοὺς ξανασυγκέντρωσε καὶ ξεκίνησαν μετὰ τὰ πόδια πρὸς ἄγνωστη κατεύθυνση. Ὁ περιορισμὸς βέβαια ἦταν ἡ Μονὴ Ξηρολόφου⁵, τὸ ἐρημητήριον τοῦ Ἀθανασίου. Καὶ ὁ μόνος ποὺ τὸ ἤξερε ἦταν ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιος⁶, δηλωμένος ἐχθρὸς τοῦ Πατριάρχη τῆς Κωνσταντινούπολης (γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ δὲν ἀκολούθησε τὴν πορείαν). Ὅλοι οἱ ἄλλοι ζήτησαν ἀπὸ τὸν

1. TaI Io I, ὁ.π., σελ. xxii-xxiii — La I o u, ὁ.π., σελ. 335. — Nicol, *Last Centuries*, ὁ.π., σελ. 109-110. — T o ὅ Ὑ δ ι ο υ, *Church and Society in the Last Centuries of Byzantium*, Καίμπριτζ 1979, σελ. 12-14.

2. Παχυμέρης Ἱστορία Ν.34:360, 1.

3. Παχυμέρης Ἱστορία Ν.34:362, 12.

4. Παχυμέρης Ἱστορία Ν.35:363, 11-15.

5. Γιὰ τὴ Μονὴ Ξηρολόφου βλ. J a n i n, *Constantinople Byzantine*, ὁ.π., σελ. 439-440. — T o ὅ Ὑ δ ι ο υ, *Géographie ecclésiastique*, ὁ.π., σελ. 10-11.

6. Ἀρχμ. Ν. Π α π α δ ο π ο ὗ λ ο υ, Ὁ Ἀλεξανδρινὸς Ἀθανάσιος Β' 1216-1316, ΕΕΒΣ 6 (1929), σελ. 3-13. — P L P, ἀρ. 413.

Ἀθανάσιον τὸν Α΄ νὰ τοὺς εὐλογῇ καὶ νὰ ἐπανεέλθῃ στὸν πατριαρχικὸ θρόνον¹. Καὶ μετὰ ἀπὸ ἓνα ἐξάμηνο περίπου πάλιν ἐπίσκοπος, ὥσπερ ἐκ μαγγάνου τινὸς τῆς ἐπὶ τῇ σεισμῷ δοξάσης προγνώσεως εἰς τὸ μέσον ὤγειται, ἀναγίνεται ὁ μὴδ' οἶός τε εἶναι τὴν ἱερὰν ἀρχὴν ἀναλαβεῖν προαιρούμενος². Ἡ μυστικὴ συνομιλία τοῦ αὐτοκράτορα μὲ τὸν Σκωλήκη, ἡ ἄρνησις τοῦ Ἀνδρονίκου νὰ φανερώσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀθανασίου, ὅλα αὐτὰ δικαιολογοῦν τὴ σκέψιν ὅτι ἴσως ὑπῆρξε κάποια κατάλληλη ἐκμετάλλευσις τοῦ θέματος τῆς πρόβλεψης τοῦ σεισμοῦ ἀπὸ τοὺς κύκλους τοῦ Πατριάρχου, ποὺ βασίστηκαν καὶ στὴ γνωστὴ δεισιδαιμονία τοῦ Ἀνδρονίκου³. Οἱ ἀπόψεις τῆς ἀντίθετης μερίδας ἐκφράζονται παραστατικώτατα στὴν ἀλληγορία τοῦ Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας (ποὺ παραδίδει ὁ Νικηφόρος Γρηγοράς)⁴, γὰρ τὸ γάτο τοῦ σκυτοτόμου, ποὺ ἦταν κατάλευκος, ἀλλὰ κάποτε, πέφτοντας στὸ ὕγρὸ ποὺ χρησιμοποιοῦσε τὸ ἀφεντικὸ του γιὰ τὰ δέρματα, μόλις διασώθηκε κατάμαυρος. Τὰ ποντίκια ἀρχικὰ θεώρησαν ὅτι τώρα ποὺ ὁ γάτος ἔγινε καλόγερος, δὲν θὰ θέλῃ τὴν κρεωφαγίαν καὶ ξένοιασαν. Σύντομα ὅμως διαπίστωσαν μὲ ἀπογοήτευσή τους ὅτι τὰ νύχια του παρέμεναν ἐξίσου κοφτερά. Καὶ ἡ δευτέρη πατριαρχία τοῦ Ἀθανασίου τοῦ Α΄ δὲν θὰ ἦταν λοιπὸν καλύτερη ἀπὸ τὴν πρώτη, ὅσο κι ἂν εἶχε προηγηθεῖ παραμονὴ του στὸ μοναστήρι.

Τελευταῖος στὴ σειρά τῶν σεισμῶν ποὺ περιγράφει ὁ Παχυμέρης⁵ εἶναι ὁ σεισμὸς τῆς Ρόδου, στὶς 8 Αὐγούστου τοῦ 1303. Λίγο καιρὸ ἀργότερα ἐπακολούθησε τουρκομανικὴ εἰσβολὴ στὸ νησί⁶. Ὁ σεισμὸς δὲν ἔγινε αἰσθητὸς στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀλλὰ ὁρισμένα ἄλλα μέρη, ὅπως ἡ Ἀλεξανδρεία, ἡ Μεθώνη, ἡ Κορώνη καὶ ἡ Κρήτη ὑπέστησαν μεγάλες καταστροφές⁷.

1. Παχυμέρης Ἱστορία Χ.34-ΧΙ.1:359, 4-369, 10.

2. Παχυμέρης Ἱστορία ΧΙ.7:384, 3-6.

3. Εἶναι γνωστὸ ὅτι γενικὰ οἱ ἀπόψεις τοῦ Ἀθανασίου ἐπηρέαζαν πολὺ τὸν Ἀνδρόνικον, ποὺ τὸν διέκρινε καὶ κάποιο δέος ἀπέναντι τοῦ Πατριάρχου. Γιὰ τὶς σχέσεις τῶν δύο ἀνδρῶν βλ. G i l l, *Emperor Andronicus II and Patriarch Athanasios I*, Βυζαντινὰ 2 (1970), σελ. 11-19.— N. D. B a r a b a n o v, *Otnosenija cerkvi i gosudarstva v Vizantii na rubeze XIII-XIV vv (Patriarch Afanasii I i Andronik II Paleolog)*, Razvitie Feodalizma v Centralnoi i jugovostočnoj Evrope, Σβερντλόφσκ 1983, σελ. 52-63. Ὁ Ἰωσήφ Καλόθετος, ὁπαδὸς τοῦ Ἀθανασίου, στὸν βίον τοῦ Πατριάρχου (ἐκδ. Δ. Τ σ ά μ η, Ἱωσήφ Καλοθέτου Συγγράμματα, Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 453-502), τονίζει ὅτι ἡ δευτέρη ἀνάρρησις τοῦ Ἀθανασίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνον ὀφείλεται στὴν πρόγνωση τοῦ σεισμοῦ (ὁ.π., σελ. 493-494).

4. Γρηγοράς Ἱστορία VII.1:1.216, 21-217, 13. Πρβλ. Η α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, ὁ.π., σελ. 10.

5. Παχυμέρης Ἱστορία ΧΙ.11:392, 17-393, 5.

6. Πρβλ. A. G. C. S a v v i d e s, *Rhodes from the End of the Gabalas Rule to the Conquest by the Hospitallers, A.D. 1250-1309* (ἀνέκδοτη ἀνακοίνωσις στὸ 17ο Διεθνὲς Βυζαντινολογικὸ Συνέδριον τῆς Οὐάσιγκτον), σημ. 48-49, ὅπου ὅλη ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

7. Μὲ ἀφορμὴ τοὺς πρόσφατους σεισμοὺς τῆς Καλαμάτας, ἡ Φ λ ω ρ ε ν τ ί α Ε ὕ α γ γ ε λ ά τ ο υ - Ν ο τ α ρ ά ἔγραψε σύντομο ἐκλαίευτικὸν ἄρθρον στὴν ἐφημερίδα «Τὸ Βῆμα» (ἀρ. 11868) τῆς 21-9-1986, χρησιμοποιοῦντας ὡς τίτλον τὴ φράσιν τοῦ Παχυμέρη καὶ τὰ πολλὰ τῆς Πελοποννήσου... σεισμοῦ γεγόνασιν παρανόημα (Ἱστορία ΧΙ.11:393, 4-5).

Ἡ περιδιάβαση αὐτῇ στὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Παχυμέρη ἔδειξε, πιστεύω, ὅτι ὁ ἱστορικός, παρὰ τὴ λογικότητά του, κατὰ βάθος πίστευε σὲ πολλὲς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες τῆς ἐποχῆς του. Ὅσο κι ἂν σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις ἐκφράζει τὶς ἐπιφυλάξεις του (ἰδιαιτέρως ὅταν διηγεῖται γεγονότα στὰ ὁποῖα ὑπαισέρχεται ὁ ἀνθρώπινος παράγοντας), φανερὴ εἶναι ἡ εὐλάβεια καὶ ἡ συγκίνησή του στὶς περιπτώσεις ὅπου ἡ Θεία Πρόνοια παρουσιάζει δεῖγματά της. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ὁ ἐκκλησιαστικὸς Παχυμέρης εἶναι ἰδιαιτέρως εὐχίσθητος, ἰδιαιτέρως ἐπιρρεπὴς νὰ ἀναγάγει τὰ γεγονότα σὲ ἐκδήλωση θεικῆς δυσσεβείας. Οἱ δύσκολες στιγμὲς τῆς αὐτοκρατορίας, μὲ τοὺς ἐξωτερικοὺς κινδύνους ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὁρίζοντα νὰ συσσωρεύονται ἀπειλητικοί, ἐνῶ καὶ οἱ ἐσωτερικὲς ἐριδές (ἐκκλησιαστικὲς καὶ πολιτικὲς) κλυδώνιζαν ἐπικίνδυνα τὸ κράτος, ἀποτυπώνονται μὲ μελανά χρώματα καὶ σὲ αὐτὰ τὰ ψήγματα ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ ἔργο ἐνὸς παρατηρητῆ τοῦ ἐπερχόμενου τέλους τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Παχυμέρης σχολίασε μὲ τὸν δικό του τρόπο τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς του, ἀφ' ἑνὸς νὰ διακρίνεται ὅλη ἡ ἀγωνία του γιὰ τὸ μέλλον, γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ὑπῆρχαν στοιχεῖα πρὸς νὰ δικαιολογοῦν αἰσιοδοξία.

ΣΤΕΛΙΟΣ ΛΑΜΙΑΚΗΣ